

ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΙΖΑΣ

## Η ΕΛΛΑΔΑ, ΟΙ ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΗ Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ 1961-1963

Κατά τη διάρκεια της τριετίας 1961-1963 ή διακοπή της δωρεάν Αμερικανικής οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης μεταξύ της Ελληνικής και της Αμερικανικής Κυβέρνησης. Η βοήθεια αποτελούσε αναμφίβολα κεντρικής σημασίας πολιτικό και οικονομικό στοιχείο στις έλληνοαμερικανικές σχέσεις μετά το 1946, εξελισσόμενη σε βασικό μοχλό διατήρησης και ανάπτυξης της ελληνικής στρατιωτικής δομής. Αν και μειωμένη από το 1954, σε σχέση με την περίοδο του εμφυλίου πολέμου και την πρώτη μετεμφυλιακή, εκτός από την οικονομική σημασία της, συνιστούσε και έμπρακτη εκδήλωση του ενεργού ενδιαφέροντος των Ηνωμένων Πολιτειών για την Ελλάδα, ενδιαφέροντος ζωτικού για την επιβίωση της ελληνικής ήγετικής τάξης και τη διατήρηση του πολιτικού καθεστώτος που παγιώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1950<sup>1</sup>.

Κατά τη διάρκεια αυτής της τριετίας τέθηκαν επίσης με έμφαση προβλήματα που αφορούσαν τις σχέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών με τους δυτικοευρωπαίους συμμάχους τους στο ΝΑΤΟ. Στις διεργασίες αυτές ή Ελλάδα δεν έπαιξε, και δεν μπορούσε άλλωστε να παίξει, σημαντικό ρόλο, προσπάθησε όμως να λάβει μέρος και να τις αξιοποιήσει μετεξελισσόμενη έτσι, με τη βοήθεια και της συμφωνίας σύνδεσης με την ΕΟΚ του 1961, από αποκομμένη χώρα των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου σε τμήμα της δυτικοευρωπαϊκής περιφέρειας.

Οι βασικές υποθέσεις της εργασίας αυτής είναι ότι:

1) Η σχέση της Ελλάδας με τις Ηνωμένες Πολιτείες, παρά τα προβλήματα που προκαλούσε ή περικοπή της βοήθειας, παρέμεινε ακρογωνιαίος λίθος του διεθνούς προσανατολισμού της Αθήνας, ενώ το άνοιγμα προς τη

1. Βλ. Γιάννης Στεφανίδης, *Από τον εμφύλιο στον ψυχρό πόλεμο. Προσκήνιο*, Αθήνα 1999.





Γαλλία αποτέλεσε προσπάθεια συμπλήρωσης των έγγυήσεων ασφαλείας της, στο πλαίσιο της επικρατούσας αντίληψης για τον από βορρά κίνδυνο.

2) Ἡ διαμάχη για τὴ βοήθεια δὲν ἀφοροῦσε καὶ δὲν ἐπηρέαζε μόνο τὰ ἑλληνικὰ δημόσια οἰκονομικά, ἀλλὰ καὶ τὴν κυρίαρχη ἀντίληψη για τὸ πρόβλημα ασφαλείας καὶ τὶς πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς διευθετήσεις ποὺ συνδέονταν μὲ αὐτή.

Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδας στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1961, ἀποτελοῦσε καὶ για τοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ για τοὺς Ἕλληνες εὐκαιρία ἐπισκόπησης τῶν σχέσεων τους καὶ ἀποτύπωσης τῆς πολιτικῆς τους, ἡ ὁποία ἀναδείκνυε μιὰ σειρά ἀποκλίσεων στὸ σύνολο τοῦ πλέγματος τῶν ἑλληνοαμερικανικῶν σχέσεων.

Ἡ νέα κυβέρνηση τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ὑπὸ τὸν πρόεδρο John Kennedy, εἶχε ἀποφασίσει νὰ περιορίσει δραστικὰ τὴ δωρεὰν βοήθεια στὸ ἔξωτερικό, ὡς συνέπεια τῶν προβλημάτων στὸ ἀμερικανικὸ ἰσοζύγιο πληρωμῶν ἀλλὰ καὶ τῆς προτεραιότητος ποὺ ἀποκτοῦσε για τοὺς Ἀμερικανοὺς ἡ διάθεση πόρων στὰ νέα κράτη τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, περιοχὲς ποὺ ἀποτελοῦσαν σημαντικό πεδίο ψυχροπολεμικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ταυτόχρονα ἐπεδίωκε τὴν ἀνάληψη ἐνός τμήματος τῆς ἔξωτερικῆς βοήθειας ἀπὸ τοὺς Δυτικοευρωπαίους, οἰκονομικὰ ἰσχυροὺς πλέον συμμάχους τοῦ ΝΑΤΟ<sup>2</sup>.

Ἡ νέα αὐτὴ προσέγγιση τοῦ προβλήματος τῆς βοήθειας, θεωρητικὸς ἐκφραστὴς τῆς ὁποίας ἦταν ὁ ἀναπληρωτὴς σύμβουλος Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας τοῦ προέδρου Kennedy καθηγητῆς Walt Rostow, δὲν προέκυπτε ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν. Ἡ νέα ἀμερικανικὴ διοίκηση θεωροῦσε τὰ προγράμματα βοήθειας ποὺ κληρονόμησε “ἀμυντικά” καὶ “ξεπερασμένα”, καθὼς ἔδιναν ἔμφαση στὶς στρατιωτικὲς πλευρὲς τοῦ προβλήματος ασφαλείας, ἰδίως μέσω τῆς στήριξης ἀμυντικῶν δαπανῶν τῶν συμμάχων τῆς Ἀμερικῆς. Στὴ θέση τῆς “παλαιᾶς” ἀντίληψης προωθεῖτο μιὰ νέα ποὺ ἔδινε ἔμφαση στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῶν χωρῶν ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ διακύβευμα τοῦ ψυχροπολεμικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὥστε νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἀποτελεσματικὰ αὐτὸ ποὺ οἱ νέοι Ἀμερικανοὶ ἡγέτες θεωροῦσαν ἐσωτερικὴ ὑπονόμευση. Ὁ στόχος, ὅπως σημείωνε σὲ ὑπόμνημά του ὁ Rostow, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ δημιουργία προϋποθέσεων διατηρήσιμης οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καὶ ὄχι ἡ βραχυπρόθεσμη ἀντιμετώπιση κινδύνων. Ταυτόχρονα γινόταν κατανοητὸ ὅτι ἡ νέα πολιτικὴ βοήθειας δὲν μποροῦσε νὰ ἐφαρμοστεῖ αὐτόματα. Ἡ ἀρχὴ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀπὸ χῶρες ποὺ πλη-

2. Policy Directive, NATO and the Atlantic Nations, 20 Ἀπριλίου 1961, Foreign Relations of the United States [στὸ ἐξῆς FRUS 1961-1963], XIII, σσ. 290-291.



ροῦσαν βασικὲς προϋποθέσεις ἀνάπτυξης. Μεταξὺ αὐτῶν ἦταν ἡ Ἑλλάδα<sup>3</sup>.

Στὸ γενικότερο αὐτὸ πλαίσιο ἡ δωρεὰν βοήθεια πρὸς τὴν Ἑλλάδα θὰ περιοριζόταν, μὲ προοπτικὴ νὰ καταργηθεῖ. Ἡ κατάργηση βέβαια ἀφοροῦσε τὴ δωρεὰν ὑποστήριξη τοῦ ἐλληνικοῦ ἀμυντικοῦ προϋπολογισμοῦ (Defense Support) καὶ ὄχι τὸ πρόγραμμα στρατιωτικῆς βοήθειας (Military Assistance Program) μέσω τοῦ ὁποῖου ἐξοπλιζόταν ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς μὲ ἀμερικανικὸ πολεμικὸ ὕλικό. Ἡ ἔμφαση θὰ μετατοπιζόταν ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τῆς στρατιωτικῆς προσπάθειας τῆς Ἑλλάδας καὶ θὰ δινόταν πλέον στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη μὲ τὴ μορφή δανειακῆς χρηματοδότησης συγκεκριμένων ἀναπτυξιακῶν σχεδίων, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι αὐτὰ τὰ σχέδια θὰ ὑποστηρίζονταν καὶ ἀπὸ ἐγχώριους πόρους.

Οἱ Ἀμερικανοὶ ἐκτιμοῦσαν ὅτι ἡ σύνδεση τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότητα θὰ εἶχε θετικὴ ἐπίδραση στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία καὶ θὰ καθιστοῦσε λιγότερο ἔντονη τὴν ἀνάγκη ἐξωτερικῆς βοήθειας. Στὶς νέες συνθήκες, καταλληλότερο πλαίσιο γιὰ τὴ συζήτηση τῶν προβλημάτων ἀποτελοῦσε ὁ Ὄργανισμὸς Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀνάπτυξης (ΟΟΣΑ) καὶ ὄχι τὸ NATO τὸ ὁποῖο εἰνοοῦσε ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Τὸ NATO ἔπρεπε κατὰ τοὺς Ἀμερικανούς νὰ ἀσχοληθεῖ μόνον μὲ τὶς πολιτικὲς πλευρὲς τοῦ προβλήματος τῆς βοήθειας καὶ νὰ μὴν ἀποτελέσει μηχανισμό διοχέτευσης κεφαλαίων.

Ὡς πρὸς τὶς ἀμέσες διευθετήσεις, προβλεπόταν ὅτι ἡ ἀμυντικὴ βοήθεια, ποὺ ἀνερχόταν σὲ 20 περίπου ἑκατομμύρια δολλάρια ἐτησίως ἀπὸ τὸ 1954, θὰ περιοριζόταν σὲ 10 ἑκατομμύρια τὸ 1962 καὶ σὲ 5 τὸ 1963, πρὶν ἀπὸ τὴν κατάργησή της τὸ 1964<sup>4</sup>.

Οἱ Ἀμερικανοὶ ἀναγνώριζαν ὅτι ἡ Ἑλλάδα δαπανοῦσε πολλὰ στὸ στρατιωτικὸ τομέα (5% περίπου τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐθνικοῦ Προϊόντος) καὶ ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ προκαλοῦσε πιέσεις στὴν κυβέρνηση Καραμανλῆ γιὰ τὴν περιορίζονταν οἱ διαθέσιμοι πόροι γιὰ ἀναπτυξιακὰ προγράμματα καὶ κοινωνικὲς δαπάνες. Ὑπολόγιζαν ὅμως ὅτι μέσω τῆς συμμετοχῆς καὶ ἄλλων χωρῶν τοῦ NATO θὰ μπορούσαν νὰ υπάρξουν πόροι γιὰ τὴ χρηματοδότηση ἐλληνικῶν ἀναπτυξιακῶν προγραμμάτων<sup>5</sup>.

Ταυτόχρονα ἐμφανίζονταν τὰ στοιχεῖα τῆς νέας ἀμερικανικῆς πολιτικῆς στὸ πρόβλημα τῆς στρατηγικῆς ἀποτροπῆς τοῦ NATO. Ἡ ἀμερικανικὴ πυρηνικὴ ὑπεροπλία ἀποτελοῦσε πιά παρελθόν, ἀφοῦ οἱ Σοβιετικοὶ διέθε-

3. Rostow πρὸς Kennedy, 28 Φεβρουαρίου 1961, FRUS 1961- 1963, IX, 94.

4. Future Prospects for US Economic Aid, National Security Files [στὸ ἐξῆς NSF]/Country File: Greece, Caramanlis Briefing Book, 17- 20 Ἀπριλίου 1961, Box 101, J. Kennedy Library, Boston.

5. US Military Aid, ὁ.π.



ταν αξιόλογο πυρηνικό όπλοστάσιο με πυραύλους μέσου και μεγάλου βεληνεκοῦς. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀξιοπιστία τῆς ἀμερικανικῆς πυρηνικῆς ἀποτροπῆς εἶχε μειωθεῖ καὶ στίς νέες συνθήκες ποὺ εἶχαν διαμορφωθεῖ, ὑποτιθέμενη σοβιετικὴ ἐπίθεση μὲ συμβατικὰ ὅπλα στὴν Εὐρώπη, τῆς ὁποίας τὴν ἀσφάλεια ἐγγυῶντο οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες μέσω τοῦ NATO, ὁδηγοῦσε ἄμεσα σὲ πυρηνικὴ ἀναμέτρηση. Οἱ Ἀμερικανοὶ εὐνοοῦσαν πλέον τὴν αὐξηση τῆς συμβατικῆς στρατιωτικῆς ἱκανότητος τοῦ NATO, ὥστε νὰ μὴν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ καταφύγουν ἄμεσα στὴν πυρηνικὴ ἐπιλογὴ γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν συμμάχων τους. Στὸ πλαίσιο αὐτό, δὲν ἀνέμεναν μεγαλύτερη προσπάθεια ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ NATO γενικότερα, ἐνδειξη ποὺ δὲν ἀντέφασκε μὲ τὴν ἀποψὴ τους ὅτι οἱ στρατιωτικὲς δαπάνες τῆς Ἑλλάδας ἦταν ἤδη ὑψηλές<sup>6</sup>.

Ἐνα ἄλλο πεδίο αὐξανόμενης ἀπόκλισης τῶν θέσεων μεταξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων ἀποτελοῦσαν οἱ σχέσεις Ἀνατολῆς- Δύσης καὶ εἰδικότερα ἡ νέα ἀμερικανικὴ πολιτικὴ στὰ Βαλκάνια. Ἡ Ἀθήνα ἀντιμετώπιζε ἐπιφυλακτικὰ τὸ κλίμα ὕφεσης στίς σχέσεις τῶν δύο συνασπισμῶν, καθὼς πίστευε ὅτι ἡ χαλάρωση τῆς ἐντασης αὖξανε τὶς πιθανότητες πιέσεων πρὸς τὴν Ἑλλάδα, προκειμένου ἢ τελευταία νὰ προθετῇ πολιτικὴ ἀνοιγμάτων πρὸς τὸν κομμουνιστικὸ συνασπισμό. Ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν Ἀθήνα στὸ πλαίσιο αὐτό εἶχε, ἡ προσπάθεια τῶν Ἀμερικανῶν νὰ ἀποκτήσουν ἀπευθείας σχέσεις με τοὺς συμμάχους τῶν Σοβιετικῶν στὰ Βαλκάνια, με τοὺς ὁποίους οἱ σχέσεις τῆς Ἑλλάδας ἦταν κακές: διμερεῖς διαφορὲς ἐδαφικοῦ χαρακτήρα με τὴ Βουλγαρία, ψυχρότητα με τὴ Ρουμανία λόγω τῆς ἀπόρριψης ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τῆς πρότασης γιὰ ἀπύραυλη ζώνη στὰ Βαλκάνια<sup>7</sup>, τυπικὰ ἐμπόλεμη κατάσταση με τὴν Ἀλβανία. Ὅπως ἐπεσήμαιναν οἱ Ἀμερικανοί, ἡ νέα πολιτικὴ τοὺς δημιουργοῦσε στὴν Ἀθήνα τὴν ἀνησυχία ὅτι διαμορφώνονταν προϋποθέσεις ἀπομόνωσής της μέσω τῆς χαλάρωσης τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ Ἑλλάδα διαφοροποιοῦσε τὴν πολιτικὴ της στὴ Μέση Ἀνατολὴ καὶ τὴν Ἀφρική, σὲ σχέση με τὴν ἀμερικανική, σὲ μιὰ προσπάθεια διάσωσης τῶν ἐλληνικῶν μειονοτήτων στὴν περιοχὴ. Τέλος, ἡ Ἀθήνα ἀνησυχοῦσε γιὰ τὴν ἐμπορικὴ ἐξάρτηση ποὺ θὰ μπορούσε νὰ δημιουργήσῃ τὸ αὐξανόμενο ἐμπόριο με τὸν ἀνατολικὸ συνασπισμό, λόγω τῆς ἀπροθυμίας τῶν δυτικῶν ἐταίρων της νὰ ἀπορροφήσουν τὸ πλεόνασμα τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς της.

Οἱ Ἀμερικανοὶ δὲ συµμερίζονταν ὁµως τὶς ἐλληνικὲς ἀνησυχίες. Θεωροῦσαν ὅτι ἡ προσέγγιση δὲν σήμαινε καὶ ἐγκριση τῶν κομμουνιστικῶν καθεστώτων, ἐνῶ διευκρίνιζαν ὅτι ἡ ἀνοχὴ τῆς δραστηριότητος βουλγαρικῶν

6. NATO, ὁ.π.

7. Θέση ποὺ συµμερίζοταν ἡ Washington, Disarmament, ὁ.π.



ὀργανώσεων στὶς ΗΠΑ, μὲ πεδίο ἐνδιαφέροντος τὴ Μακεδονία, δὲ σήμαινε υἱοθέτηση τῶν αἰτημάτων τους. Ὡς πρὸς τὶς εἰδικές σχέσεις τῆς Ἑλλάδας μὲ ἀντιδυτικὰ ἀραβικὰ καθεστῶτα, ἐπεσήμαιναν ὅτι αὐτὲς θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύσουν στὴ δυτικὴ στρατηγικὴ στὴν περιοχὴ. Τέλος, ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα ποὺ συνιστοῦσε γιὰ τὴν Ἀθήνα τὸ αὐξανόμενο ἐμπόριο μὲ τὴν Ἀνατολή, θεωροῦσαν ὅτι τὸ ὕψος του (21% τοῦ συνόλου τῶν ἐλληνικῶν ἐξαγωγῶν) δὲν δημιουργοῦσε κίνδυνο ἐξάρτησης. Σὲ κάθε περίπτωση πάντως ἀνέμεναν ὅτι ἡ συμφωνία σύνδεσης τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴν ΕΟΚ θὰ μείωνε τὸ σχετικὸ δείκτη<sup>8</sup>.

Τὸ κύριο στοιχεῖο ποὺ ἀναδείχθηκε στὶς συνομιλίες τοῦ Καραμανλῆ στὴν ἀμερικανικὴ πρωτεύουσα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1961 ἦταν ἡ αὐξανόμενη ἀνασφάλεια τῆς Ἑλλάδας ὡς πρὸς τὴν ἀξιοπιστία τῆς ἐγγύησης τοῦ ΝΑΤΟ. Ὁ Ἕλληνας πρωθυπουργὸς ἐξηγοῦσε στὸν Ἀμερικανὸ πρόεδρο ὅτι τὰ μέλη τῆς Ἀτλαντικῆς Συμμαχίας δὲ φαίνονταν πρόθυμα γιὰ “θυσίες” καὶ ταυτόχρονα δὲν ὑπῆρχε κοινὴ πολιτικὴ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς κομμουνιστικῆς ἀπειλῆς. Ἡ Ἑλλάδα, ἂν καὶ εὐρωπαϊκὴ χώρα, ἦταν ἀποκομμένη γεωγραφικὰ ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ κορμό, ὑφίστατο πιέσεις ἀπὸ τοὺς κομμουνιστὲς γείτονες τῆς ποὺ ἐπεδίωκαν διέξοδο πρὸς τὸ Αἰγαῖο καὶ ἦταν ἐκτεθειμένη στοὺς κινδύνους ἐνὸς τοπικοῦ πολέμου. Ἡ Ἀθήνα ἀγωνιζόταν νὰ διατηρήσει ἰσορροπία στὴν περιοχὴ μὲ μεγάλες θυσίες. Καθὼς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση πίστευε ὅτι τὸ ΝΑΤΟ δὲν ἦταν ἀπολύτως ἀξιόπιστο, πρόσβλεπε κυρίως στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἀκεραιότητάς της. Ὁ πρόεδρος Kennedy, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διαβεβαίωση ὅτι θεωροῦσε τὴν Ἑλλάδα σημαντικὴ γιὰ τὴν ἀμερικανικὴ πολιτικὴ, τόνιζε ὅτι βασικὸ πρόβλημα τῆς Συμμαχίας ἀποτελοῦσε ἡ πολιτικὴ τοῦ στρατηγοῦ De Gaulle, ὁ ὁποῖος ἤδη ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1958 ἀπαιτοῦσε τὴ σύσταση τριμεροῦς διευθυντηρίου ἀπὸ τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες, τὴ Βρετανία καὶ τὴ Γαλλία, ἔδειχνε σαφεῖς τάσεις ἀνεξαρτητοποίησης ἀπὸ τὶς δομές καὶ τὶς πολιτικὲς τοῦ ΝΑΤΟ καὶ ἐπεδίωκε νὰ ἡγηθεῖ μιᾶς ΕΟΚ χειραφετημένης ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴ καθοδήγηση<sup>9</sup>. Ὁ Καραμανλῆς δὲν πίστευε στὴ δεδομένη συγκυρία ὅτι οἱ Ἀμερικανοὶ ἔπρεπε νὰ παραχωρήσουν κάτι περισσότερο ἀπὸ “ἀβλαβεῖς ἱκανοποιήσεις” καὶ ὑποδείκνυε νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἄσκηση ἐπιρροῆς ὁ καγκελάριος τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, μὲ δεδομένη τὴν αὐξανόμενη γαλλογερμανικὴ συνεργασία στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο<sup>10</sup>.

8. East- West Issues, ὁ.π.

9. Alfred Grosser, “General De Gaulle and the foreign policy of the Fifth Republic”, *International Affairs* 39/2, 1963, σσ. 198-213.

10. Πρακτικὸ συζήτησης Kennedy- Καραμανλῆ 19 Ἀπριλίου 1961, NSF/ Country File: Greece General, Box 100, Kennedy Library, Boston καὶ Περιεχόμενο ἰδιαίτερης συνο-



Τὸ δεύτερο σκέλος, πού ἀφοροῦσε τὶς οἰκονομικὲς ἀπαιτήσεις τῆς Ἑλλάδας, ἔλαβε συγκεκριμένη μορφή τρεῖς μῆνες ἀργότερα, στὶς 22 Ἰουλίου, μὲ τὴν ἀποστολὴ δύο ὑπομνημάτων ἀπὸ τὸν Ἑλληνα πρωθυπουργὸ πρὸς τὸν Ἀμερικανὸ ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν Dean Rusk<sup>11</sup>.

Στὸ πρῶτο ὑπόμνημα περιγράφονταν οἱ ἐλληνικὲς ἀνάγκες σὲ κεφάλαια προοριζόμενα γιὰ ἀναπτυξιακὲς ἐπενδύσεις στὴν πενταετία 1962-1966. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση εἶχε ἐξασφαλίσει γιὰ τὴν πενταετία αὕτὴ 125 ἑκατ. δολλάρια ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότητα, 50 ἑκατ. ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Γερμανία, 15 ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ 210 ἀπὸ ἰδιωτικὲς πηγές. Ἀπέμεναν ἄλλα 400 ἑκατομμύρια, τὰ ὁποῖα ἤλπιζε ὅτι θὰ καλύπτονταν ἀπὸ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες εἴτε μὲ τὴ μορφή δωρεὰν βοήθειας εἴτε μὲ τὴ μορφή μακροπρόθεσμων χαμηλότοκων δανείων. Στὸ ὑπόμνημα τονιζόταν ἡ ἀνάγκη αὐξήσεως τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας, γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέση ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση νὰ διατηρήσει τὸ ὕψος τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν, χωρὶς νὰ ἀντιμετωπίσει δυσάρεστες οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις.

Στὸ δεύτερο ὑπόμνημα, πού ἀφοροῦσε τὶς ἀνάγκες τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, γινόταν ἀρχικὰ ἀνάλυση τοῦ νέου στρατηγικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση πίστευε ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιθανότητα γενικευμένου πυρηνικοῦ πολέμου, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν αὐξημένη πιθανότητα περιορισμένης τοπικῆς σύγκρουσης. Ἐπικολοῦμεν ἑκτιμήσεις τοῦ ΝΑΤΟ χαρακτηρίζε τὴν ἐλληνοβουλγαρικὴ μεθόριο ὡς τὴ δεύτερη πιθανότερη ἐστία σύγκρουσης μετὰ τὰ Στενά. Συμπεραίνει ὅτι ὑπῆρχε ἀμεσὴ ἀνάγκη ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τῆς, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανὲς νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἀπειλὴ ἕως τὴν ἔλευση βοήθειας ἀπὸ τὸ ΝΑΤΟ. Βασιζόμενη στὶς θέσεις τῆς Ἀνώτατης Συμμαχικῆς Διοίκησης Εὐρώπης τοῦ ΝΑΤΟ, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ζητοῦσε βοήθεια ὕψους 25 ἑκατ. δολλαρίων ἐτησίως γιὰ μιὰ πενταετία, ὥστε νὰ καλυφθεῖ τὸ “χάσμα” μετὰ τῶν συμμαχικῶν προδιαγραφῶν καὶ τῆς ὑπάρχουσας κατάστασης τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, καθὼς καὶ τὴν ἐπίσπευση τῆς παράδοσης νέου πολεμικοῦ ὕλικου.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἡ Ἀμερικανικὴ Πρεσβεία στὴν Ἀθήνα ὑποστήριζε τὴ διατήρηση τῆς δωρεὰν βοήθειας γιὰ τὸ 1962 στὸ ὕψος τοῦ 1961 γιὰ πολιτικὸς λόγους<sup>12</sup>, ἡ ανταπόκριση τῆς Washington στὰ ἐλληνικὰ αἰτή-

μιλίας Kennedy- Καραμανλῆ 19 Ἀπριλίου 1961, Κ. Καραμανλῆς. *Ἀρχεῖο, Γεγονότα καὶ Κείμενα* [στὸ ἐξῆς ΑΚ], Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1997, τόμ. 5, σσ. 43-44.

11. “Ἐπισκόπηση τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως” καὶ “Ἐπισκόπηση τῶν ἀναγκῶν τῶν Ἑλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων”, 22 Ἰουλίου 1961, ΑΚ, ὁ.π., σσ. 121-125.

12. Briggs πρὸς Department of State, 26 Ἰουλίου 1961, NSF/ Country File: Greece, General, Box 100.



ματα δὲν ἦταν θετική, καθὼς αὐτὰ βρίσκονταν στὸν ἀντίποδα τῆς νέας ἀμερικανικῆς πολιτικῆς βοήθειας. Στὸ Συμβούλιο Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας παρατηρεῖτο ὅτι τὸ αἶτημα γιὰ αὐξημένη βοήθεια, ὄχι μόνο τῆς Ἑλλάδας ἀλλὰ καὶ τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ Ἰράν, διατυπωνόταν μὲ ἀφορμὴ τὴν ὀξυνση τῆς κρίσης τοῦ Βερολίνου, τὴν ὁποία οἱ τρεῖς κυβερνήσεις προσπαθοῦσαν νὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ πετύχουν τὴν ἱκανοποίηση τῶν αἰτημάτων τους. Οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἦταν διατεθειμένοι νὰ ἱκανοποιήσουν τὰ αἰτήματα ἀλλὰ νὰ προωθήσουν τὴ διαδικασία ποὺ εἶχε συμφωνηθεῖ στὸ πλαίσιο τοῦ NATO γιὰ τὴν ἐξέταση τῶν στρατιωτικῶν, σὲ συσχετισμὸ μὲ τὶς ἀναπτυξιακὲς ἀνάγκες τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Τουρκίας, ἀπὸ τὴ λεγόμενη “Ἐπιτροπὴ τῶν Τριῶν Σοφῶν”. Στόχος τῆς διαδικασίας ἦταν, ἀφοῦ πρῶτα καταγράφονταν οἱ ἀνάγκες ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ, νὰ συγκροτηθεῖ χρηματοδοτικὸς ὁμιλος ἀπὸ τὶς πλουσιότερες χῶρες τῆς Συμμαχίας, ὥστε νὰ τεθεῖ σὲ κίνηση ὁ μηχανισμὸς κατανομῆς τῶν βαρῶν. Καθὼς ἡ ἔκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι ἑτοιμὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1962, μιὰ “ἐνδιάμεση” λύση θὰ προέβλεπε τὴ συνέχιση τῆς δωρεὰν βοήθειας γιὰ τὸ 1962.<sup>13</sup> Πράγματι, ἡ δωρεὰν βοήθεια γιὰ τὸ 1962 ἀνῆλθε τελικὰ σὲ 20,3 ἑκατ. δολλάρια (20,4 τὸ 1961) καὶ συμπληρωνόταν μὲ ἓνα δάνειο 10 ἑκατ. δολλαρίων<sup>14</sup>.

Παράλληλα μὲ τὶς ἐξελίξεις στὸ πρόβλημα τῆς βοήθειας, ὁρισμένες διεργασίες στὸ πλαίσιο τοῦ στρατηγικοῦ σχεδιασμοῦ καὶ ἀσκήσεων τοῦ NATO ἐνέτειναν τὴν ἀνασφάλεια τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς ὡς πρὸς τὴν ἀξιοπιστία τῆς συμμαχικῆς ἐγγύησης. Στις 20 καὶ 21 Ἰουλίου 1961 πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀλεξανδρούπολη συνάντηση τῶν γενικῶν ἐπιτελείων τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Τουρκίας ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Ἀμερικανοῦ διοικητῆ τοῦ Στρατηγείου NATO τῆς Σμύρνης. Γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς συνάντησης εἶχε ἐκδηλωθεῖ ἀμερικανικὸ ἐνδιαφέρον καθὼς οἱ Ἀμερικανοὶ ἐπεδίωκαν τὴν κατάρτιση κοινοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ σχεδιασμοῦ γιὰ τὴν ἀμυνα τῶν Δαρδανελίων. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀπ’ τὴν ἄλλη πλευρά, εἶχε εὐνοήσει τὴν πραγματοποίηση τῆς συνάντησης, καὶ μάλιστα στὴν Ἀλεξανδρούπολη ἀντὶ γιὰ τὴν Ἀθήνα, θέλοντας νὰ δώσει ἔμφαση στὴ συμμαχικὴ ἐγγύηση τῶν συνόρων τῆς ἐναντι τῆς Βουλγαρίας. Ἡ συνάντηση δὲν προώθησε τοὺς στόχους τῆς Ἀθήνας. Οἱ Ἀμερικανοὶ εὐνοοῦσαν ἓνα σχῆμα προωθημένης ἀμυνας κοντὰ στὴ συνοριακὴ γραμμὴ, ὥστε νὰ προστατευθοῦν ἀποτελεσματικότερα τὰ Στενά. Οἱ Ἕλληνες ἀντίθετα δὲν εὐνοοῦσαν αὐτὸ τὸ σχέδιο, γιατί θὰ μποροῦσε νὰ ἀποκόψει τὶς ἐλληνικὲς δυνάμεις ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἐνδοχώρα

13. L. Battle πρὸς Mac George Bundy, 2 Αὐγούστου 1961, ὁ.π.

14. Βλ. τὸ σχετικὸ πῖνακα τῆς Ἀμερικανικῆς Ὑπηρεσίας γιὰ τὴ Διεθνή Ἀνάπτυξη σὲ Theodore Couloumbis, *Greek Political Reactions to American and NATO influences*, Yale University Press, New Haven 1966, σ. 39.



δυτικά και να τις οδηγήσει σε άμυνα του τουρκικού εδάφους ανατολικά του Έβρου. Για το λόγο αυτό προτιμούσαν μάλλον την άμυνα στη γραμμή του Στρουμόνα. Αυτή η σκέψη οδηγούσε τους Άμερικανούς στην αντιπρόταση κάλυψης του Έβρου από τουρκικές δυνάμεις, ιδέα που απέρριπταν οι Έλληνες, με συνέπεια το αδιέξοδο. Εκτός αυτού, καθεαυτή η πραγματοποίηση της συνάντησης προκάλεσε ανησυχία στην Αθήνα με κυριότερη εκδήλωση της ανησυχίας αυτής την πώληση δραχμών έναντι χρυσών λιρών και την άνοδο της τιμής της χρυσής λίρας στις 294 από 280 δραχμές και τη σταθεροποίησή της στις 290 με την παρέλευση της ανησυχίας<sup>15</sup>.

Στις αρχές Σεπτεμβρίου, η πραγματοποίηση της άσκησης του NATO στη Θράκη με την επωνυμία Checkmate προκάλεσε τις διαμαρτυρίες της Βουλγαρίας και της Σοβιετικής Ένωσης προς την Ελληνική Κυβέρνηση και η τελευταία ζήτησε την εκδήλωση της συμπαράστασης του NATO για την αντιμετώπιση Βουλγαρικών κινήσεων που θεωρούσε απειλητικές<sup>16</sup>.

Οι Άμερικανοί διαβεβαίωσαν ότι οποιαδήποτε επίθεση κατά της Ελλάδας από τη Σοβιετική Ένωση και τη Βουλγαρία, συμπεριλαμβανομένης ενέργειας που θα αναλαμβανόταν ως αντίδραση σε ασκήσεις του NATO, ενέπιπτε στο άρθρο 5 του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, με συνέπεια την ενεργοποίηση της εγγύησης για την ασφάλεια κρατών-μέλους του Συμφώνου<sup>17</sup>.

Η θέση αυτή δεν ικανοποιούσε όμως τον Έλληνα πρωθυπουργό, ο οποίος εκτιμούσε ότι το NATO δεν ήταν διατεθειμένο να πάρει “σκληρές αποφάσεις”, επικαλούμενος στον Αμερικανό πρεσβευτή τη βρετανική και την ιταλική πολιτική στην κρίση του Βερολίνου, όπου οι δύο κυβερνήσεις είχαν ταχθεί υπέρ της διεξαγωγής διαπραγματεύσεων με τους Σοβιετικούς<sup>18</sup>.

15. British Embassy Athens προς Foreign Office, 31 Ιουλίου 1961, FO 371/ 160424.

16. Briggs προς Department of State, 4 Σεπτεμβρίου 1961, NSF/ Country File: Greece General, Box 100.

17. Rusk προς Briggs, 13 Σεπτεμβρίου 1961, δ.π.

18. Elisabeth Barker, “The Berlin Crisis 1958-1962”, *International Affairs* 39/1, 1963, σσ. 59-73, Fanfani προς Kennedy, 26 Αυγούστου 1961, FRUS 1961-1963, XIII, σσ. 818-819. Για τις προσπάθειες των Άμερικανών να αναζητήσουν συμβιβαστική λύση στο ζήτημα του Βερολίνου βλ. Roger Morgan, “Kennedy and Adenauer” σε Douglas Brinkley/ Richard Griffiths (έπιμ.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana State University Press, Baton Rouge 1999, σσ. 16-31. Οι προσπάθειες αυτές προκάλεσαν τη δυσαρέσκεια του καγκελαρίου της Δυτικής Γερμανίας, καθώς μπορούσαν να οδηγήσουν στην αναγνώριση της χωριστής υπόστασης της Ανατολικής Γερμανίας και να παγιώσουν τη διχοτόμηση της Γερμανίας. Ο Γάλλος πρόεδρος ήταν κατηγορηματικά αντίθετος με οποιαδήποτε διαπραγμάτευση για το Βερολίνο, χρησιμοποίησε το θέμα ως δικαίωση των αμφιβολιών του για την αξιοπιστία της αμερικανικής εγγύησης της ακεραιότητας των χωρών της Δυτικής Ευρώπης και διευκόλυνε έτσι τη γαλλογερμανική προσέγγιση. Στο ίδιο.



Ἐπαναλάμβανε ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἦταν γεωγραφικὰ ἀπομονωμένη ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ κορμὸ καὶ κατὰ συνέπεια, ἡ βοήθεια μποροῦσε νὰ μὴ φθάσει ἔγκαιρα. Αὐτὸ πού ἡ Ἑλλάδα χρειαζόταν ἦταν ἡ ἄμεση βοήθεια τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν<sup>19</sup>.

Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ αὐτῇ, πού λειτούργησε κυρίως ὡς καταγραφὴ τῶν ἀπόψεων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης γιὰ τὸ ΝΑΤΟ καὶ τοῦ αἰσθήματος ἀνασφάλειας πού προκαλοῦσε στὴν Ἀθήνα ἡ αἴσθησις τοῦ “ἀπὸ Βορρᾶ κινδύνου”, ἀκολούθησαν βουλευτικὲς ἐκλογές, στὶς ὁποῖες ἡ Ἐθνικὴ Ριζοσπαστικὴ Ἐνωση τοῦ Καραμανλῆ ἔδωσε ἔμφασι στὶς σοβιετοβουλγαρικὲς ἀπειλές καὶ ἐξασφάλισε ἄνετη πλειοψηφία. Ταυτόχρονα ὁμως, οἱ ἐκλογές αὐτές ἔδωσαν τὸ ἔναυσμα γιὰ τὸ ξέσπασμα ὀξείας καὶ παρατεταμένης πολιτικῆς κρίσης, καθὼς ἡ Ἐνωση Κέντρου, τὸ νέο κόμμα πού συσπείρωσε τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν πολιτικῶν δυνάμεων μεταξὺ δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς, ἀμφισβήτησε τὸ ἀποτέλεσμα καταγγέλλοντας γενικευμένη παρέμβαση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ ὑπὲρ τῆς ΕΡΕ. Στὶς συνθήκες αὐτές, τὸ πρόβλημα τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας ἀποκτοῦσε γιὰ τὸν Καραμανλῆ καὶ διαστάση ἐσωτερικῆς ἀμφισβήτησης. Ὅπως μετέδιδε ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν Εὐάγγελος Ἀβέρωφ στὸν Ἀμερικανὸ πρεσβευτὴ στὴν Ἀθήνα, ἡ μείωσις ἢ καὶ ἡ ἐξάλειψις τῆς βοήθειας θὰ δημιουργοῦσε προβλήματα στὸν Καραμανλῆ, ἀφοῦ θὰ ἐρμηνευόταν ὡς ἀποδοκιμασία τῆς κυβερνήσεώς του ἀπὸ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες. Ἐπρόκειτο γιὰ θέσις τὴν ὁποία συμεριζόταν καὶ ἡ Ἀμερικανικὴ Πρεσβεΐα στὴν Ἀθήνα<sup>20</sup>.

Σὲ τηλεγράφημά του τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1962, ὁ Ἀμερικανὸς πρεσβευτὴς σημείωνε ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἱκανοποιοῦσε τὰ δύο κριτήρια πού ἔθετε ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνησις γιὰ τὴν χορήγησις βοήθειας: 1) Κατέβαλλε ἰδιαίτερη προσπάθεια στὸ πλαίσιο τῶν δυνατοτήτων της καὶ 2) εἶχε τὴν ἴδια ἄποψιν γιὰ τὴν παγκόσμιαν σκηνὴ μὲ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες. Ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ ἀνταπεξέλθει στὴ γειτονία τριῶν κομμουνιστικῶν χωρῶν καὶ βέβαια δὲν μποροῦσε νὰ ἀγνοηθεῖ καὶ ἡ κρίσις τοῦ Βερολίνου. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀνταποκριθεῖ στὸ ἀμερικανικὸ αἶτημα γιὰ αὐξηση τῶν δυνάμεών τους. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀποτελοῦσε κατὰ τὸν πρεσβευτὴ τὴν καλύτερη συγκέντρωσις ταλαντούχων ἀνθρώπων μετὰ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμον. Μὲ σταθερότητα καὶ ἀμερικανικὴ ἐνίσχυσις ἀναμενόταν ὅτι σὲ τρία μὲ τέσσερα χρόνια ἡ Ἑλλάδα θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι αὐτοδύναμη. Συμπερασματικά, ἡ πολιτικὴ βοήθειας ἔπρεπε, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς στατιστικὲς πού ἔδειχναν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία ἦταν ἰσχυρή, νὰ λάβει ὑπόψιν πολιτικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς

19. Briggs πρὸς Department of State, 13 Σεπτεμβρίου 1961, NSF/ Country File: Greece General, Box 100.

20. Briggs πρὸς Department of State, 11 Νοεμβρίου 1961, δ.π.



παράγοντες, σκληρές στρατιωτικές πραγματικότητες και την κρίση του Βερολίνου<sup>21</sup>.

Ἡ περικοπή τῆς δωρεάν βοήθειας εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἀναγγελία περικοπῆς τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν τῆς Ἑλλάδας γιὰ τὸ 1963. Ὅπως μετέδιδε ὁ νέος Ἀμερικανὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα, ἡ περικοπή τῶν δαπανῶν ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ περικοπή τῆς δωρεάν βοήθειας. Ὁ πρεσβευτὴς πίστευε ὅτι ἡ περικοπή τῆς βοήθειας ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς δικαιολογία καὶ δὲ θὰ εἶχε τόσο δραστικὴ ἐπίδραση παρὰ μόνο στὴν περίπτωση ποὺ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἐπιθυμοῦσε νὰ ἔχει. Ταυτόχρονα ὁμοῦς ὁ πρεσβευτὴς ὁμολογοῦσε ὅτι, ἂν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση δὲν ἐξασφάλιζε δάνεια εὐκόλα καὶ μὲ εὐνοϊκοὺς ὅρους, τότε ἡ διατήρηση τοῦ ὕψους τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν δὲ θὰ ἦταν εὐκόλη γιὰ πολιτικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς λόγους<sup>22</sup>.

Στὶς 21 Μαρτίου ἀκολούθησε συνάντηση τοῦ Ἀμερικανοῦ πρεσβευτῆ μετὸν Ἑλληνα πρωθυπουργό, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Καραμανλῆς τόνισε τὸ στενὸ συσχετισμὸ μετὰ τοῦ προβλήματος τῆς βοήθειας καὶ τοῦ στρατηγικοῦ ζητήματος ἀσφαλείας τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Ἑλληνας πρωθυπουργὸς ὑποστήριζε ὅτι ἡ χώρα ἀντιμετώπιζε τὴν οὐρανὴν πίεση “ἀπὸ αἰῶνων”. Ἡ πίεση εἶχε ἐνταθεῖ, λόγω τῆς προσχώρησης τῶν ἄλλων βαλκανικῶν χωρῶν στὸ σοβιετικὸ συνασπισμὸ καὶ εἶχε ἐμπροσθέντα ἐκδηλωθεῖ μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον στὴ δεκαετία τοῦ ’40. Στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο ἡ Ἀθήνα εἶχε προσπαθήσει νὰ ἐξισορροπήσῃ τὴν πίεση μετὰ τὴν σύσφιγξιν τῶν σχέσεων της μετὰ τὴ Γιουγκοσλαβία καὶ τὴν Τουρκία. Καθὼς ὁμοῦς ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1961 οἱ σχέσεις μετὰ τὸ Βελιγράδι εἶχαν ἐπιδεινωθεῖ, λόγω τῆς ἐμφύσης στὸ Μακεδονικόν<sup>23</sup>, ἡ Ἀθήνα θεωροῦσε ὅτι ἀπαιτεῖτο αὐξημένη στρατιωτικὴ προσπάθεια. Ὁ Καραμανλῆς σημείωνε ὅτι οἱ στρατιωτικὲς δαπάνες γιὰ τὸ 1962 ἀνέρχονταν σὲ 170 ἑκατ. δολλάρια, ἀπὸ τίς ὁποῖες οἱ ἐγχώριοι Ἑλληνικοὶ πόροι κάλυπταν τὰ 152. Καθὼς τὸ πρόγραμμα δημοσίων ἐπενδύσεων δὲν ξεπερνοῦσε τὰ 30 ἑκατομμύρια δολλάρια, ἐδημιουργεῖτο πολιτικὸ πρόβλημα γιὰ τὴν κυβέρνηση καθὼς δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ κατανοητὴ στὴν Ἑλλάδα αὐτὴ ἡ ἀσυμμετρία. Ὁ ἀνώτατος συμμαχικὸς διοικητὴς Εὐρώπης τοῦ NATO ἀπαιτοῦσε ὁμοῦς βελτιώσεις κόστους 50 ἑκατ. δολλαρίων. Τὴν ἀπαίτηση αὐτὴ συμμεριζόταν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, καθὼς ἤθελε ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἱκανότητά της στὴν ἀντιμετώπιση τοπικοῦ πολέμου καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ διαθέσει με-

21. Briggs πρὸς Department of State, 1 Ἰανουαρίου 1962, FRUS 1961-1963, XVI, σσ. 625-626.

22. Labouisse πρὸς Department of State, 6 Μαρτίου 1962, ὁ.π., σσ. 630-631.

23. Γιὰ τὴν ὀξυνση αὐτὴ βλ. Σωτήρης Βαλντέν, *Ἑλλάδα-Γιουγκοσλαβία: Γέννηση καὶ ἐξέλιξη μιᾶς κρίσης*, Θεμέλιο, Ἀθήνα 1991.



γαλύτερα ποσὰ γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας, ὥστε νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν κομμουνιστικὴ ὑπονόμευση. Σὲ σχέση μετὰ τὸ τελευταῖο αὐτὸ θέμα ὁ Καραμανλῆς ἔδινε ἔμφαση στὴν ἀνάγκη νὰ συμμετάσχουν στὰ πλεονεκτήματα ποὺ δημιουργοῦσε ἡ ἀναπτυξιακὴ διαδικασία οἱ ὄρεινοὶ πληθυσμοί, ποὺ ἀνέρχονταν σὲ 1,5 ἑκατομμύριο καὶ ἀποτελοῦσαν τὸ σκληρὸ πυρῆνα τῆς πολιτικῆς του βάσης. Ὁ Ἕλληνας πρωθυπουργὸς ζητοῦσε νὰ συνεχιστεῖ ἡ δωρεὰν βοήθεια, ἰδίως μετὰ τὴν διαβεβαίωση τοῦ Ἀμερικανοῦ πρεσβευτῆ ὅτι ἡ Τουρκία, τὸ Νότιο Βιετνάμ, ἡ Νότια Κορέα καὶ τὸ Ἰράν θὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ λαμβάνουν τέτοια οἰκονομικὴ ὑποστήριξη, καὶ πρόσθετε ὅτι τοῦ εἶχε δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἀγνοεῖτο, ἐπειδὴ δὲν ἀκολουθοῦσε τὴν τακτικὴ τῶν ἀλλεπάλληλων χρεωκοπιῶν ἢ δὲν ἐκβίαζε καταστάσεις μέσω προσέγγισης μετὰ τὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση. Ὁ πρεσβευτὴς κατέστησε ὁμῶς σαφές ὅτι ἡ δωρεὰν βοήθεια εἶχε τερματισθεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ πρότεινε τὴν ἀξιοποίηση τῶν μακροπρόθεσμων καὶ χαμηλότοκων δανείων ποὺ θὰ προσφεραν πλέον οἱ Ἀμερικανοί<sup>24</sup>.

Στὸ ἴδιο διάστημα, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις προσπαθοῦσε νὰ συμμετάσχει στὶς διεργασίες ποὺ ἐξελίσσονταν στὸ πλαίσιο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση κάποιας μορφῆς πολιτικῆς ἑνώσεως μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Ὁ Καραμανλῆς εἶχε προτιμήσει ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1958 τὴν ΕΟΚ ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ζώνη Ἐλευθέρων Συναλλαγῶν (ΕΖΕΣ) ποὺ προωθοῦσε ἡ Βρετανία. Ἡ ΕΖΕΣ, ἀποτελοῦσε ἀποκλειστικὰ ἐμπορικὴ ζώνη βιομηχανικῶν προϊόντων, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα ἀναζητοῦσε διέξοδο γιὰ τὰ γεωργικὰ της πλεονάσματα. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ ΕΟΚ προσέφερε τὴ δυνατότητα χρηματοδοτήσεων, ἀναγκαίων γιὰ μιὰ οἰκονομία ὅπως ἡ ἐλληνικὴ ποὺ χαρακτηρίζοταν ἀπὸ ἀνεπάρκεια κεφαλαίων. Ἀκόμα, τὸ 40-45% τῶν ἐλληνικῶν ἐξαγωγῶν κατευθυνόταν πρὸς τὴν Κοινότητα. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς κοινοτικῆς ἀγορᾶς σήμαινε ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσει ἐγκαίρως κάποια πρόσβαση σὲ αὐτή, γιατί, ἀντίθετα, ἡ ἀπώλεια αὐτῆς τῆς δυναμικὰ ἀναπτυσσόμενης ἀγορᾶς θὰ ἦταν ὀριστική. Στὴν περίπτωσή αὐτή, ἡ Ἑλλάδα θὰ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἀναζητήσει διμερεῖς ἐμπορικὲς σχέσεις καὶ νὰ ἀναπτύξει τὸ ἐμπόριό της μετὰ τὸ σοβιετικὸ συνασπισμό. Στὴν πρώτη περίπτωσή δὲν θὰ εὐνοεῖτο ἡ ἀνταγωνιστικότητα τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας καὶ ταυτόχρονα θὰ ἐδραιωνόταν ἡ προνομιακὴ σχέση μετὰ τὴ Δυτικὴ Γερμανία τόσο στὸν ἐμπορικὸ ὅσο καὶ στὸν δανειοδοτικὸ τομέα. Ἡ προνομιακὴ αὐτὴ σχέση εἶχε ἀποτελέσει μονόδρομο γιὰ τὴν Ἀθήνα, λόγῳ τῆς ἔλλειψης προόδου, καὶ τελικὰ τῆς ἀποτυχίας, στὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴ σύσταση ζώνης ἐλευθέρων συναλλαγῶν στὴν Εὐρώπη,

24. Πρακτικὸ ἐλληνοαμερικανικῆς σύσκεψης, 21 Μαρτίου 1962, Ἀρχεῖο Καραμανλῆ, 18 Α/7, Ἰδρυμα Καραμανλῆ.



μεταξύ ΕΟΚ και Βρετανίας, κατάσταση που δημιουργούσε πρόβλημα προσανατολισμού στην Ελληνική Κυβέρνηση, που επιζητούσε ένταξη σε πολυμερές σχήμα<sup>25</sup>. Στη δεύτερη, θα υπήρχαν πολιτικές επιπτώσεις ανεπιθύμητες από την Ελληνική Κυβέρνηση. Η ΕΟΚ απέβλεπε τέλος, στην πολιτική ένωση, σημείο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τον Καραμανλή που επεδίωκε την οργανική σύνδεση της Ελλάδας με τη Δυτική Ευρώπη<sup>26</sup>.

Η επιλογή αυτή σήμαινε μεταξύ άλλων ότι η Αθήνα θα προσέγγιζε πλέον το Παρίσι αντί για το Λονδίνο και από αυτή την άποψη ήταν χαρακτηριστική η στάση της Ελληνικής Κυβέρνησης το Φεβρουάριο του 1961, όταν διαβεβαίωνε τους Έξι ότι η επίσκεψη του πρωθυπουργού στο Λονδίνο δεν σήμαινε μείωση του ενδιαφέροντος της Ελληνικής Κυβέρνησης για τη σύναψη της συμφωνίας σύνδεσης με την ΕΟΚ<sup>27</sup>.

Πέραν αυτού, η επίσκεψη στο Λονδίνο ακολουθήθηκε άμέσως από επίσκεψη στο Παρίσι όπου ο Καραμανλής επεδίωξε με αρκετή επιτυχία τη γαλλική υποστήριξη για την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων σύνδεσης, διατηρώντας παράλληλα τις θέσεις του για την ανάγκη στενών δεσμών με τις Ηνωμένες Πολιτείες στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ<sup>28</sup>.

Η επιτυχής κατάληξη των διαπραγματεύσεων για τη σύνδεση ώθουσε την Ελληνική Κυβέρνηση προς την προβολή του αιτήματος συμμετοχής και στην αναμενόμενη πολιτική ένωση. Στις 7 Δεκεμβρίου 1961, ο Έλληνας πρεσβευτής στο Παρίσι υπογράμμιζε στο Γαλλό υπουργό Εξωτερικών το ενδιαφέρον της Ελλάδας για συμμετοχή στην πολιτική ένωση. Αν δε γινόταν δεκτή, θα έδημιουργείτο στη χώρα αίσθημα “πτωχού συγγενούς” έναντι της Ευρώπης, ενώ το σοβιετικό μπλόκ θα συμπέραινε ότι ο δυτικός συνασπισμός

25. Πρακτικό συνομιλίας Άβερωφ-Erhardt, 24 Ιουλίου 1958, Άρχείο Άβερωφ, Α 5/3, Ίδρυμα Καραμανλή.

Οι διαπραγματεύσεις ήταν αποτέλεσμα πρότασης της Βρετανίας που απέβλεπε στην αποδυνάμωση της ΕΟΚ μέσω μιάς χαλαρής εμπορικής συμφωνίας. Για το θέμα αυτό και τις ελληνικές θέσεις στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για τη ζώνη ελεύθερων συναλλαγών βλ. Ιωάννης Πεσμαζόγλου, *Η Ελλάς έναντι των τάσεων Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ενοποίησης*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1958. Γενικά, ο στόχος της Ελλάδας στις διαπραγματεύσεις αυτές ήταν να επιτύχει απορρόφηση των γεωργικών της πλεονασμάτων, χρηματοδότηση για το πρόγραμμα εκβιομηχάνισης και ύποδομης και ευνόϊκο δασμολογικό καθεστώς για μία μεταβατική περίοδο ώστε να προστατεύσει τη βιομηχανία της.

26. Γεώργιος Κοντογιώργης, *Η Ελλάδα στην Ευρώπη. Η πορεία προς την ένωση και η πολιτική του Καραμανλή*. Γιοβάνης, Αθήνα 1985, σσ. 36-37 και σημείωμα Άβερωφ προς Καραμανλή, Ιούλιος 1960, ΑΚ, τόμος 4, σσ. 342-344.

27. Άβερωφ προς ελληνικές πρεσβείες κρατών-μελών της ΕΟΚ, 8 Φεβρουαρίου 1961, ΑΚ, δ.π., σ. 508.

28. Φ. Φίλων προς Υπουργείο Εξωτερικών, 20 Φεβρουαρίου 1961, ΑΚ, δ. π., σσ. 521-522.



ἔχει μειωμένο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ταυτόχρονα, ὁ πρεσβευτὴς ἄφηνε νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως ἡ Ἑλλάδα θὰ συνεργαζόταν στενὰ μὲ τὴ Γαλλία δείχνοντας “κατανόηση” στὶς θέσεις της. Ἡ γαλλικὴ πλευρὰ ἦταν ἐπιφυλακτικὴ, ὅπως ἔδειχνε ἡ ἀπάντηση τοῦ Couve de Mygville: Τὸ θέμα ἦταν πρόωρο, καθὼς δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα συμφωνία, ἐνῶ εἶχε περιπλακεῖ καὶ λόγῳ τῆς αἴτησης τῆς Βρετανίας γιὰ ἑνταξὴ στὴν ΕΟΚ<sup>29</sup>. Ἡ γαλλικὴ ἐπιφυλακτικότητα ἀντανακλούσε προφανῶς καὶ τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν ἀποτελοῦσε παρὰ περιφερειακὴ πρὸς τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη χώρα, ἡ ὁποία δὲν ἀποτελοῦσε ὀργανικὸ τμῆμα τῆς διαδικασίας τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποίησης. Τὴν θέση αὐτὴ σηματοδοτοῦσε ἄλλωστε τὸ καθεστῶς σύνδεσης καὶ ὄχι ἑνταξὴς ποὺ μόλις εἶχε ἐξασφαλίσει ἡ Ἑλλάδα μὲ τὴν ΕΟΚ. Τὴν ἀντίληψη αὐτὴ προσπαθοῦσε νὰ ἀντικρούσει ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ συμφωνία σύνδεσης ἐμπεριείχε τὴν προοπτικὴ τῆς ἑνταξὴς, ὅταν θὰ τὸ ἐπέτρεπαν τὰ οἰκονομικὰ δεδομένα. Στὴν πολιτικὴ ἑνώση, δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀποψη ἀνάλογο ἐμπόδιο γιὰ τὴν πλήρη ἑνταξὴ. Ἡ πιθανότητα ἐξάλλου ἑνταξὴς τῆς Βρετανίας σὲ σχῆμα πολιτικῆς ἑνώσεως πρὶν ἀπὸ τὴν ἑνταξὴ τῆς στὴν ΕΟΚ ἐνίσχυε τὴ σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία τῆς Ἀθήνας<sup>30</sup>. Καθὼς ὅμως τὸ ζήτημα ποὺ ἔθετε ἡ Ἀθήνα ἀφοροῦσε τὸ μέλλον, ἦταν δυνατὴ καὶ ἡ ἐκδήλωση τοῦ ἐλληνικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἡ στάση ὑπεκφυγῆς τῶν Γάλλων, χωρὶς νὰ προκύπτει ἀνοιχτὴ διαφωνία.

Ἡ πολυπλοκότητα τοῦ ζητήματος ἐπρόκειτο νὰ γίνεи σαφὴς στὸν Ἕλληνα πρωθυπουργὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1962, κατὰ τὶς συνομιλίες του μὲ τὴ Βελγικὴ Κυβέρνηση στὶς Βρυξέλλες. Ἡ Βελγικὴ Κυβέρνηση κατέγραφε σειρὰ διαφωνιῶν στοὺς κόλπους τῶν Ἑξὶ τῆς ΕΟΚ, μεταξὺ τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ὑπολοίπων καὶ ἀποκλίσεις ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ μέλη: Ἡ Γαλλία ἀπέβλεπε στὴν ἀνεξαρτητοποίηση τῆς ΕΟΚ ἀπὸ τὸ ΝΑΤΟ, θέση μὲ τὴν ὁποία ἦταν ἀντίθετο τὸ Βέλγιο, ὅπως καὶ στὴν ἐπαναδιαπραγμάτευση κοινοτικῶν συμφωνιῶν, θέση μὲ τὴν ὁποία ἐπίσης διαφωνοῦσαν οἱ Βρυξέλλες. Ταυτόχρονα, ἐνῶ τὸ Βέλγιο καὶ ἡ Ὁλλανδία τάσσονταν ὑπὲρ τῆς ἑνταξὴς τῆς Βρετανίας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκαθίδρυση πολιτικῆς ἑνώσεως, τὸ Παρίσι ἦταν ἀντίθετο καὶ ἡ Βόννη ὑποστήριζε ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνουν ὀρισμένα βήματα στὸ μεταξύ. Ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ στὴ φάση αὐτὴ, παρὰ τὶς διαβεβαιώσεις πρὸς τὸ Παρίσι γιὰ κατανόηση, προσπάθεια ποὺ ἑντασσόταν στὴν ἀνάγκη διατήρησης ἰσορροπιῶν μὲ ὅλους τοὺς σημαντικοὺς παῖκτες τοῦ δυτικοῦ συνασπισμοῦ καὶ συμμετοχῆς στὰ κυοφορούμενα σχήματα, ἦταν σαφῶς ἀτλαντικὴ: Ὁ Καρα-

29. Φ. Φίλων πρὸς Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, 7 Δεκεμβρίου 1961, ΑΚ, δ. π., σσ. 258-260.

30. Ξανθόπουλος Παλαμᾶς πρὸς ἐλληνικὲς πρεσβεῖες, 26 Ἰουλίου 1961, ΑΚ, δ.π., σσ. 127-128.



μανλῆς δήλωνε ἀπερίφραστα στοὺς Βέλγους συνομιλητές του ὅτι χωρὶς τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες ἡ Εὐρώπη δὲν μποροῦσε νὰ ὑπάρξει καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε χρόνος γιὰ “πολιτικά πειράματα”<sup>31</sup>. Τελικά, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, ἐπαναλαμβάνοντας τὴν ἐπιθυμία της νὰ ἐνταχθεῖ ὀργανικὰ στὴ δυτικοευρωπαϊκὴ ἐνοποιητικὴ διαδικασία, διευκρίνιζε ὅτι ἡ αἴτηση ἐνταξης στὴν πολιτικὴ ἔνωση θὰ ὑποβαλλόταν σὲ εὐθετο χρόνο<sup>32</sup>.

Τὸ πρόβλημα ὅμως ποὺ ἀποτελέσε βασικὸ μέλημα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης στοὺς ἐπόμενους μῆνες ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἡ οἰκονομικὴ βοήθεια. Τὸν Ἀπρίλιο κατατέθηκε ἡ ἔκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Τριῶν Σοφῶν, τὰ πορίσματα τῆς ὁποίας ἔθεσαν σὲ δοκιμασία τὶς ἑλληνοαμερικανικὲς σχέσεις. Ὁ Καραμανλῆς διαμαρτυρήθηκε ἔντονα στὸν Ἀμερικανὸ πρεσβευτή, γιατί, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκθεση ἡ Ἑλλάδα φερόταν ἱκανὴ νὰ ἀναλάβει μόνη τὸ βάρος τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν της. Οἱ ἀνάγκες της γιὰ τὴ διετία 1963-1964 καθορίζονταν σὲ 60 ἑκατομμύρια δολλάρια, ἐνῶ στὸ ἴδιο διάστημα οἱ ἀντίστοιχες ἀνάγκες τῆς Τουρκίας ὑπολογίζονταν στὸ δεκαπλάσιο (600 ἑκατ. δολλάρια), ὑπολογισμὸς ποὺ ἀντανάκλωσε ἀσφαλῶς ὄχι μόνο τὴν κακὴ οἰκονομικὴ της κατάσταση, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐξημένη στρατηγικὴ σημασία της γιὰ τὰ δυτικὰ συμφέροντα σὲ σχέση μὲ τὴν Ἑλλάδα<sup>33</sup>.

Ταυτόχρονα, ἡ ἔκθεση συνέδεε μὲ ἑμμεσο ἀλλὰ σαφῆ τρόπο τὴν προσπάθεια τῆς Ἑλλάδας νὰ ἀντλήσει κεφάλαια ἀπὸ τὴ διεθνή κεφαλαιαγορὰ μὲ τὴ ρύθμιση τῆς ἐκκρεμότητας τοῦ δημοσίου προπολεμικοῦ χρέους, τονίζοντας τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση ποὺ θὰ εἶχε ἡ ἐπιτυχὴς κατάληξη τῶν διαπραγματεύσεων μὲ τοὺς ξένους ὁμολογιούχους. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση εἶχε βρεθεῖ ἀντιμέτωπη μὲ τὴν ἴδια προσέγγιση κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις σύνδεσης μὲ τὴν ΕΟΚ τὸ 1959-1961, ὅταν ἡ Ὁλλανδικὴ Κυβέρνηση εἶχε προσπαθήσει νὰ θέσει ὡς προϋπόθεση τῆς χρηματοδότησης τῆς Ἑλλάδας τὴ ρύθμιση τοῦ δημοσίου χρέους. Καθὼς δὲν ὑπῆρχαν Ὁλλανδοὶ κάτοχοι ἑλληνικῶν ὁμολογιῶν, ἡ ἐπιμονὴ τῆς Χάγης εἶχε ἀποδοθεῖ, ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ Παρίσι, στοὺς στενοὺς δεσμοὺς τῆς Ὁλλανδίας μὲ τὴ Βρετανία, ὅπου

31. Πρακτικὸ συνομιλίας Καραμανλῆ/Ἀβέρωφ-Lefevre/Spraak, 3 Ἀπριλίου 1962, ΑΚ, δ.π., σσ. 338-340. Γιὰ τὶς διαφωνίες μεταξὺ τῶν Ἐξι σχετικὰ μὲ τὴν πολιτικὴ ἔνωση βλ. Pascaline Winand, *Eisenhower, Kennedy and the United States of Europe*, St Martin's Press, New York 1996, σσ. 247-250, 256-263.

32. Διάλεξη Ἀβέρωφ στὸ Βασιλικὸ Ἰνστιτοῦτο Διεθνῶν Σχέσεων, Βρυξέλλες 2 Ἀπριλίου 1962, Ἀρχεῖο Καραμανλῆ, 17 Α/2084, Ἰδρυμα Καραμανλῆ.

33. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Harry Psomiades, “American Images of Greece and Turkey since 1945”, σὲ Theodore Couloumbis / John Iatrides (ἐπιμ.), *Greek-American Relations. A Critical Review*, Pella, New York 1980, σσ. 101-103.





ὑπῆρχαν πολλοὶ κάτοχοι ὁμολογιῶν σὲ στερλίνες<sup>34</sup>. Καθὼς ὁμως ἀποδιδόταν στὴ σύνδεση τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴν ΕΟΚ στρατηγικὴ σημασία, δὲν ἐπικράτησαν τελικὰ οἱ ὀλλανδικὲς ἀπόψεις. Τὸ θέμα τέθηκε καὶ πάλι ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση αὐτὴ τὴ φορὰ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίσκεψης Καραμανλῆ στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1961. Ἡ ἀμερικανικὴ πίεση ἦταν ἥπια καθὼς τὸ State Department ἐκτιμοῦσε ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ συνδεθεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς Ἑλλάδας γιὰ ξένα κεφάλαια μὲ θέματα ἄσχετα. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ τῆς νέας Ἀμερικανικῆς Κυβέρνησης συνιστοῦσε ἀλλαγὴ τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία εἶχε προσπαθήσει νὰ πιέσει τὴν προηγούμενη διετία γιὰ τὴ διευθέτηση τοῦ θέματος μέσω τῆς διακοπῆς τῆς δανειοδότησης ἐλληνικῶν ἐπενδυτικῶν σχεδίων ἀπὸ τὸ Development Loan Fund. Στὸ State Department πίστευαν ὅτι ἡ τακτικὴ αὐτὴ ἀντιστρατευόταν πλέον τὴν ἐπιτυχία τῶν μακροπρόθεσμων ἀμερικανικῶν στόχων στὴν Ἑλλάδα ποὺ συνίσταντο στὴν ἐξασφάλιση πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς σταθερότητας. Στὸ πλαίσιο αὐτό, οἱ Ἀμερικανοὶ ἦταν διατεθειμένοι νὰ χαλαρώσουν τὴ δανειοδοτικὴ πολιτικὴ τους στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἕλληνας πρωθυπουργὸς τοὺς διαβεβαίωνε ὅτι εἶχε τὴν πολιτικὴ θέληση νὰ προχωρήσει σὲ συμβιβασμὸ μὲ τοὺς Ἀμερικανοὺς δανειστὲς κατὰ στιγμὴ στὸ μέλλον, ὅπως τελικὰ συνέβη<sup>35</sup>.

Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1961, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπανεκλογή τοῦ Καραμανλῆ, οἱ Ἀμερικανοὶ ἦταν βέβαιοι γιὰ τὴ θέλησή του νὰ προχωρήσει σὲ διακανονισμό τοῦ χρέους. Καθὼς δὲν ἤθελαν νὰ δημιουργήσουν δυσκολίες στὸν Καραμανλῆ καὶ νὰ διακινδυνεύσουν τὴ διαφαινόμενη ἐξέλιξη, ἀπέρριψαν τὴν πρόταση τῶν Βρετανῶν ὁμολογιούχων γιὰ κοινὸ διάβημα πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Ἐπειδὴ ἡ κίνηση αὐτὴ διευκόλυνε τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἔναντι τῶν Βρετανῶν ὁμολογιούχων, τὸ State Department παρατηροῦσε ὅτι ἡ ρύθμιση τοῦ χρέους πρὸς τοὺς Ἀμερικανοὺς θὰ ἀποτελοῦσε εὐνοϊκὸ προηγούμενο καὶ γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους<sup>36</sup>. Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1962 ὁ γενικὸς γραμματέας τοῦ NATO συνιστοῦσε στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τὴ ρύθμιση τοῦ θέματος ἐν ὄψει τῆς ἀνάγκης τῆς Ἑλλάδας νὰ προσελκύσει ξένη βοήθεια<sup>37</sup>.

34. Φ. Φίλων (Ἑλληνικὴ πρεσβεία, Παρίσι) πρὸς Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, 20 Φεβρουαρίου 1961, ΑΚ, τόμ. 4, σ. 521.

35. Greek Need for Development Loans. Bond Issue, NSF/ Country File: Greece, Caramanlis Briefing Book, Box 101, Kennedy Library, Boston

36. Rusk πρὸς American Embassy Athens, 8 Δεκεμβρίου 1961, FRUS 1961-1963, XVI, σ. 624.

37. Μ. Μελάς πρὸς Καραμανλῆ, 1 Φεβρουαρίου 1962, Ἀρχεῖο Καραμανλῆ, 17 Α/1795, Ἰδρυμα Καραμανλῆ. Τὸ δημόσιο χρέος πρὸς τοὺς Ἀμερικανοὺς δανειστὲς ρυθμί-





Ο Καραμανλής αμφισβητούσε τη βάση των υπολογισμών της Επιτροπής, καθώς αυτή υπολόγιζε τις ελληνικές ανάγκες με βάση το έλλειμμα του προϋπολογισμού που ανερχόταν σε 30 εκατ. δολάρια ετησίως και όχι του ισοζυγίου πληρωμών που ανερχόταν σε 150 εκατ. Με τον τρόπο αυτόν όμως παραγνωριζόταν το γεγονός ότι είχε αναγκαστεί να αγνοήσει αίτηματα για μισθολογικές αυξήσεις στο δημόσιο τομέα, επενδύσεων στην εκπαίδευση κ. ά. Παράλληλα,, άφηνε να εννοηθεί στον Αμερικανό πρεσβευτή ότι το πόρισμα της Επιτροπής είχε συνταχθεί με βάση τις οδηγίες της Αμερικανικής Κυβέρνησης και δεν ανταποκρινόταν στις προδιαγραφές μίας απροκατάληπτης μελέτης, έκδοχή που δεν διαψεύδεται από τα διαθέσιμα στην έρευνα αμερικανικά έγγραφα<sup>38</sup>. Ο πρεσβευτής τόνιζε με τη σειρά του, ότι η αύξηση των συναλλαγματικών διαθεσίμων, που στο πρώτο τρίμηνο του 1962 ανερχόταν σε 28 εκατ. δολάρια, αποτελούσε σαφή ένδειξη αυξημένων οικονομικών δυνατοτήτων της Ελλάδας<sup>39</sup>.

Παρά τις διαμαρτυρίες του Έλληνα πρωθυπουργού και την απειλή του ότι θα απέρριπτε την έκθεση της Επιτροπής, η Ελληνική Κυβέρνηση αποδέχθηκε στη σύνοδο του NATO στην Αθήνα, στις αρχές Μαΐου 1962, τη σύσταση δύο ομάδων εργασίας:

Η πρώτη θα εξέταζε τον τρόπο ενίσχυσης του ελληνικού άμυντικού προϋπολογισμού, ώστε να ανταπεξέλθει η Αθήνα στις απαιτήσεις του σχεδιασμού του NATO. Όπως τόνιζε ο γενικός γραμματέας του NATO, η περικοπή των άμυντικών δαπανών της Ελλάδας, συνέπεια της διακοπής της δωρεάν αμερικανικής βοήθειας, υπονόμεινε την άμυνα της νότιας πτέρυγας της Συμμαχίας. Ο συμμαχικός διοικητής Ευρώπης θεωρούσε την κατάσταση απαράδεκτη από στρατιωτική άποψη, καθώς η Βουλγαρία διέθετε πλέον αυξημένες στρατιωτικές δυνατότητες. Ο νέος συσχετισμός δυνάμεων δημιουργούσε προϋποθέσεις τοπικής σύγκρουσης την οποία το NATO ήθελε να αποφύγει. Συνεπώς, μια ομάδα εργασίας έπρεπε να μελε-

στηκε τελικά τον Οκτώβριο του 1962, ενώ παρέμεινε σε έκκρεμότητα ή ρύθμιση του χρόνου προς τους κατόχους όμολόγων σε στεργλίνες έως το 1964. Συνέπεια της έκκρεμότητας αυτής ήταν η άρνηση της Βρετανίας να συμμετάσχει με τους περιορισμένους πόρους της στον υπό σύσταση χρηματοδοτικό δμίλο. Η αναφορά της Επιτροπής στο πρόβλημα αποτελούσε ασφαλώς πίεση προς την Ελληνική Κυβέρνηση, αλλά δε συνιστούσε διατύπωση προϋπόθεσης για την παροχή βοήθειας.

38. Πρακτικό συζήτησης Rusk με τα μέλη της Επιτροπής Τριών Σοφών Faure, Fergusson, von Margholdt, 1 Μαρτίου 1963, FRUS 1961-1963, XVI, σσ. 627-630.

39. Πρακτικό συνομιλίας Καραμανλή - Labouisse, 11 Απριλίου 1962, ΑΚ, τόμ. 5, σσ. 353-356.



τήσει τὸ πρόβλημα χωριστὰ ἀπὸ τὶς ἀναπτυξιακὲς ἀνάγκες τῆς Ἑλλάδας<sup>40</sup>.

Ἡ δεύτερη ἀπέβλεπε στὴ σύσταση ἑνὸς χρηματοδοτικοῦ ὁμίλου (consortium), στὸν ὁποῖο κλήθηκαν νὰ συμμετάσχουν ὅσες χῶρες-μέλη τῆς Συμμαχίας ἤθελαν νὰ συνδράμουν στὴν ἐνίσχυση τῆς ἐλληνικῆς ἀναπτυξιακῆς προσπάθειας. Οἱ διαθέσεις ὅμως τῶν χωρῶν ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συμβάλουν δὲν ἦταν θετικές, γεγονός ποὺ προκαλοῦσε νευρικότητα στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ τὴν ὁδήγησε στὴν πραγματοποίηση νέων διαβημάτων πρὸς τοὺς Ἀμερικανούς. Στὶς 6 Ἰουλίου, ὁ Καραμανλῆς, σὲ συνάντησή του μὲ τὸν Ἀμερικανὸ πρεσβευτὴ, ἐπανέλαβε τὶς θέσεις του γιὰ τὸ θέμα τῆς βοήθειας, διάβημα ποὺ δὲν ἔγινε εὐνοϊκὰ δεκτὸ στὴν Washington. Ἀνάμεσα στὶς ἐμπλεκόμενες στὴν ὑπόθεση ἀμερικανικὲς ὑπηρεσίες, τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, τὸ ὑπουργεῖο Ἀμυνας καὶ τὴν ὑπηρεσία γιὰ τὴ Διεθνή Ἀνάπτυξη, εἶχε διαμορφωθεῖ κοινὴ ἄποψη ὅτι οἱ ἐλληνικὲς στρατιωτικὲς δαπάνες ἔπρεπε νὰ σταθεροποιηθοῦν στὸ ὕψος τῶν 175 ἐκατ. δολλαρίων καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχαν οἰκονομικοὶ ἢ στρατιωτικοὶ λόγοι ποὺ νὰ δικαιολογοῦν τὴν ὑπέρβαση κατὰ 54 ἐκατ. δολλάρια ποὺ προτείνει τὸ Ἀρχηγεῖο τοῦ NATO. Παράλληλα, οἱ πιέσεις ποὺ ἀσκοῦσε ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδας ἀποδίδονταν ἀπὸ στελέχη τοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας ὅχι μόνο σὲ πραγματικὲς ἀνάγκες τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ στὴν προσπάθειά του νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἀμερικανικὴ ὑποστήριξη στὸ πλαίσιο τῆς ὁξείας διαμάχης του μὲ τὴν κεντρικὴ ἀντιπολίτευση, ποὺ ἀμφισβητοῦσε δυναμικὰ τὴ νομιμότητα τῆς κυβερνήσεώς του<sup>41</sup>.

Στὶς 23 Ἰουλίου, ὁ Labouisse μετέδωσε τὴν ἀπάντηση τοῦ Ἀμερικανοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν στὸ μήνυμα τοῦ Καραμανλῆ τῆς 6ης Ἰουλίου. Ἡ συνέχιση τῆς δωρεὰν βοήθειας ἦταν πλέον ἀδύνατη. Μποροῦσε ὅμως νὰ ὑποκατασταθεῖ ἀπὸ μακροπρόθεσμα χαμηλότοκα δάνεια χορηγούμενα ἀνεξάρτητα ἀπὸ συγκεκριμένα ἐπενδυτικὰ σχέδια. Γιὰ τὸ 1963 προβλεπόταν ἡ χορήγηση δανείου 10 ἐκατ. δολλαρίων. Ἐπίσης, ἐπαναλαμβανόταν ἡ πρόθεση τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν νὰ ἐπιδιώξουν τὴ διανομὴ τῶν βαρῶν τῆς βοήθειας μὲ τοὺς συμμάχους τοὺς τοῦ NATO. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἔπρεπε νὰ συνεργαστεῖ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ consortium. Ὁ Καραμανλῆς δὲν ἦταν ὅμως καθόλου ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴ λειτουργία του. Ὅπως δήλωσε στὸν Ἀμερικανὸ πρεσβευτὴ, ἡ κυβέρνησή του εἶχε ἀκολουθήσει τὴν ἀμερικανικὴ σύσταση καὶ εἶχε ἐπιδιώξει τὴ συνεργασία μὲ συμμαχικὲς χῶρες. Ἡ

40. Memorandum. North Atlantic Council. Special Economic Problems of Greece and Turkey. Council Meeting: 19 Ἀπριλίου 1962, CE 1114/ 2, FO 371/ 163463.

41. D. Klein πρὸς Mac George Bundy, 11 Ἰουλίου 1962, FRUS 1961-1963, XVI, σσ. 644-645.





υπόθεση όμως είχε εξελιχθεί σε “θέατρο” που προσέβαλλε την εθνική αξιοπρέπεια. Απειλούσε με διακοπή της διαδικασίας και προσφυγή στις κάλπες, υπολογίζοντας προφανώς ότι η αμερικανική Κυβέρνηση θα άλλαζε την πολιτική της για να μην προκαλέσει πολιτική αποσταθεροποίηση στην Ελλάδα και δοκιμασία στις έλληνοαμερικανικές σχέσεις<sup>42</sup>.

Ο έννευρισμός του Έλληνα πρωθυπουργού, εκτός από στοιχείο πολιτικής τακτικής, ήταν γνήσιος και αντανakλούσε τις δυσκολίες της Ελληνικής Κυβέρνησης στην προσπάθειά της να εξασφαλίσει βοήθεια από τους άλλους συμμάχους της στο ΝΑΤΟ. Στις 3 Ιουλίου, ο Βρετανός πρεσβευτής στην Αθήνα είχε καταστήσει σαφές στον Έλληνα πρωθυπουργό ότι η συμμετοχή της Βρετανίας στο consortium συνδεόταν άμεσα με την έναρξη “ικανοποιητικών” διαπραγματεύσεων για το προπολεμικό δημόσιο χρέος της Ελλάδας<sup>43</sup>.

Η βρετανική αυτή θέση αποτελούσε την κατάληξη μιας σκληρής παρασηνιακής έλληνοβρετανικής διαμάχης που είχε εξελιχθεί το προηγούμενο τρίμηνο. Η Βρετανική Κυβέρνηση δεν είχε αποδεχθεί θετικά την προοπτική σύστασης χρηματοδοτικών όμιλων. Στο Foreign Office διαμορφώθηκε ήδη από τον Απρίλιο η άποψη ότι, παρά τη στενότητα διαθέσιμων πόρων της Βρετανίας, τα στρατηγικά της συμφέροντα στην Τουρκία, προφανώς σε σχέση με την παρουσία της στη Μέση Ανατολή, επέβαλλαν τη συμμετοχή της στην χρηματοδότηση της Τουρκίας. Αντίθετα, στην περίπτωση της Ελλάδας δεν υπήρχε τόσο ζωτικό συμφέρον και ταυτόχρονα το πρόβλημα του προπολεμικού δημοσίου χρέους καθιστούσε αδύνατη από τη βρετανική όπτική οποιαδήποτε συμμετοχή<sup>44</sup>.

Η Βρετανική Κυβέρνηση δεν πρόκειτο να θέσει στο Βορειοατλαντικό Συμβούλιο το θέμα του δημοσίου χρέους, το οποίο υπολογιζόταν σε 150 εκατομμύρια λίρες, τα 4/5 του οποίου ήταν σε στεργλίνες, γιατί πρώτον, το Λονδίνο δεν πρόκειτο να συμμετάσχει σε χρηματοδότηση ακόμα και αν το θέμα διευθετείτο και δεύτερον, δεν ήθελε να προκαλέσει την αντίδραση της ελληνικής κοινής γνώμης. Παράλληλα όμως, το βρετανικό υπουργείο Έξωτερικών ευνουόυσε μια μορφή έμμεσης πίεσης προς την Ελλάδα, όπου θα γινόταν σαφές, “ώς γεγονός και όχι ως απειλή” ότι η έκκρεμότητα του δημοσίου χρέους συνιστούσε πρόσθετη δυσκολία. Ως προς το σκέλος της άμυντικής βοήθειας, οι Βρετανοί έκαναν τη διάκριση μεταξύ της βοήθειας που απέβλε-

42. Μνημόνιο συνομιλίας Καραμανλή - Labouisse, 23 Ιουλίου 1962, ΑΚ, τόμ. 5, σσ. 421-422.

43. Μνημόνιο συνομιλίας Καραμανλή - Murray, 3 Ιουλίου 1962, ΑΚ, δ.π., σ. 413.

44. K. D. Jamieson: Long-term Aid to Turkey and Greece, 10 Απριλίου 1962, CE 1114/ 1, FO 371/ 163463.



πε στὴ διατήρηση τῆς ὑπάρχουσας ἐλληνικῆς στρατιωτικῆς ἱκανότητας, γιὰ τὴν ὁποία δὲν εἶχαν ἀντιρρήσεις, ἂν καὶ οἱ ἴδιοι δὲν ἐπρόκειτο νὰ συμμετάσχουν λόγω στενότητας πόρων, καὶ τῆς προσπάθειας γιὰ αὐξηση τῶν δαπανῶν, προκειμένου ἡ Ἑλλάδα νὰ προσαρμοσθεῖ στὶς αὐξημένες ἀπαιτήσεις τῆς στρατιωτικῆς διοίκησης τῆς Συμμαχίας. Στὸ δεύτερο αὐτὸ σκέλος οἱ Βρετανοὶ ἦταν ἀντίθετοι, ἀφοῦ, ὅπως σημείωναν, ἐπρόκειτο γιὰ σχεδιασμὸ τὸν ὁποῖο δὲν σκόπευαν οὔτε οἱ ἴδιοι νὰ ἐφαρμόσουν<sup>45</sup>.

Οἱ Βρετανοὶ δὲν πίστευαν ὅτι ἦταν σὲ θέση νὰ παρεμποδίσουν τὸ σχηματισμὸ χρηματοδοτικοῦ ὁμίλου γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Προσπαθοῦσαν ὅμως νὰ ἀξιοποιήσουν ὑπάρχουσες δυσκολίες καὶ νὰ καθυστερήσουν τὴ διαδικασία, ὥστε νὰ ἐξαναγκάσουν τὴν Ἀθήνα σὲ συμβιβασμὸ. Στὶς 8 Ἰουνίου ἡ Βρετανικὴ ἀντιπροσωπεῖα στὸν Ὀργανισμὸ Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀνάπτυξης, στὸ πλαίσιο τοῦ ὁποῖου ἐξελισσόταν ἡ διαδικασία συγκρότησης τοῦ consortium, μετέδιδε ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀντιμετώπιζαν δυσκολίες. Ὁ πρόεδρος τῆς Διεθνoῦς Τράπεζας πίστευε ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν ἐπρεπε νὰ χρηματοδοτηθεῖ, ἀκόμα καὶ ἂν διευθετοῦσε τὸ πρόβλημα τοῦ δημοσίου χρέους, καθὼς τουλάχιστο ἓνα μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Τριῶν Σοφῶν ὑποστήριζε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση δὲν εἶχε παράσχει κοῖτιμες πληροφορίες ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀξιολογηθοῦν οἱ ἀνάγκες τῆς. Ἡ πληροφόρηση ὅμως αὐτὴ ἦταν ἀπαραίτητη πρὶν ἀπὸ τὴ συγκρότηση τοῦ χρηματοδοτικοῦ ὁμίλου. Ἡ ἴδια ἡ βρετανικὴ ἀντιπροσωπεῖα εἶχε ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ τοῦ γενικοῦ γραμματέα τοῦ ΟΟΣΑ στὴν ἐκκρεμότητα τοῦ χρέους καὶ αὐτὸς εἶχε προειδοποιήσει σχετικὰ τὸ Χρηστίδη, μόνιμο ἀντιπρόσωπο τῆς Ἑλλάδας στὸν Ὀργανισμὸ. Ἡ βρετανικὴ ἀντιπροσωπεῖα πιθανολογοῦσε ὅτι καὶ οἱ Γάλλοι θὰ ἐπέμεναν σὲ διακανονισμὸ τοῦ δημοσίου χρέους, γιὰ νὰ συναινέσουν στὴ σύσταση ὁμίλου, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς ΕΟΚ δὲν ἐμφανίζονταν διατεθειμένα νὰ διαθέσουν ἄλλους πόρους μετὰ τὴ συμφωνία σύνδεσης τοῦ 1961<sup>46</sup>.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ δημιουργοῦσε εὐνοϊκὸ ἔδαφος γιὰ τὴ σύνδεση τῆς βοήθειας μὲ τὸ δημόσιο χρέος ποὺ ἐπεδίωκαν οἱ Βρετανοί, ἰδίως στὸ πλαίσιο ἐνὸς ὁργανισμοῦ ὅπως ὁ ΟΟΣΑ, ὅπου διέθεταν τὴν ἐμπειρία χειρισμῶν. Στὶς 13 Ἰουνίου τὸ Βρετανικὸ Treasury ζητοῦσε ἀπὸ τὴ Βρετανικὴ μόνιμη ἀντιπροσωπεῖα στὸν ΟΟΣΑ νὰ ἐπιδιώξει τὴν ἀναφορὰ στὸ κείμενο τῆς Economic and Development Review Committee τῆς ἀνάγκης διευθέτησης τοῦ δη-

45. NATO MINISTERIAL MEETING ATHENS, May 1962. Item III of Agenda: Special Economic Problems of the less developed Member Countries, 30 Ἀπριλίου 1962, CE 1114/ 5, FO 371/ 163463.

46. Sir Robin Hankey πρὸς E. Melville, 8 Ἰουνίου 1962, CE 1114/ 15, FO 371/ 163463.



μοσίου χρέους, ως προϋπόθεσης για την εξασφάλιση από την Ελλάδα ξένων επενδύσεων. Μια ανάλογη αναφορά είχε επιτευχθεί σέ κείμενο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Στην περίπτωση που η Βρετανική αντιπροσωπεία έκρινε ότι δεν ήταν σκόπιμο να το προτείνει ή ίδια, θα μπορούσε να επιδιώξει την προβολή της πρότασης από μια άλλη φιλική αντιπροσωπεία, όπως η Ολλανδική<sup>47</sup>.

Η αποτελεσματικότητα των βρετανικών χειρισμών επρόκειτο να γίνει αντιληπτή από τον ύπουργό Συντονισμού της Ελλάδας Παναγή Παπαληγούρα κατά την επίσκεψή του στην έδρα του ΟΟΣΑ στις 15 Ιουνίου. Ο Παπαληγούρας ζήτησε από τους μονίμους αντιπροσώπους των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ να μην εντείνουν την αδιαλλαξία των όμολογιούχων συνδέοντας τη ρύθμιση του δημοσίου χρέους με τη βοήθεια προς την Ελλάδα. Ταυτόχρονα διαβεβαίωσε ότι η Ελληνική Κυβέρνηση ήταν διατεθειμένη να συμβιβαστεί. Η τοποθέτησή του δεν έγινε όμως ευνοϊκά δεκτή. Οί Ολλανδοί και οί Γάλλοι έθεσαν ως ζήτημα αρχής την επανέναρξη εξυπηρέτησης του χρέους, οί Βέλγοι τόνισαν την ανάγκη έγκαιρης διευθέτησης και οί Βρετανοί σημείωσαν ότι ήταν πολιτικώς αδύνατο να μη συνδεθούν τα ζητήματα του χρέους και της βοήθειας<sup>48</sup>.

Η ύποδοχή αυτή ήταν πραγματικό σοκ για την Ελληνική Κυβέρνηση, η οποία διαμαρτυρήθηκε στη Βρετανική μέσω του πρεσβευτή της Βρετανίας στην Αθήνα. Ο Παπαληγούρας εξέφρασε ζωηρά τις υποψίες του για βρετανική παρασκηνιακή δραστηριότητα, τόνισε την αρνητική εντύπωση που θα δημιουργούσε στην Ελλάδα ή συμμετοχή της Βρετανίας στο χρηματοδοτικό όμιλο της Τουρκίας και ή αποχή της από τον αντίστοιχο της Ελλάδας. Στη συνέχεια, διαβεβαίωσε ότι η Ελληνική Κυβέρνηση σκόπευε να προχωρήσει σέ συμβιβασμό με τους όμολογιούχους και ζήτησε τη συμμετοχή του Λονδίνου, έστω και ως μη συνεισφέροντος μέλους, ώστε να ενθαρρυνθούν και όσοι δίσταζαν να συμμετάσχουν<sup>49</sup>.

Η διαφαινόμενη κρίση στις έλληνοβρετανικές σχέσεις άνησυχοῦσε ιδιαίτερα τον πρεσβευτή της Βρετανίας στην Αθήνα. Σέ τηλεγράφημά του προς τὸ Foreign Office σημείωνε ότι, λόγω της βρετανικής αντίθεσης, θα μπορούσαν να απωλεσθούν βρετανικές εξαγωγές στους κλάδους των αυτοκινήτων και του ίματισμοῦ ὕψους 2 ἑκατομμυρίων στερλινῶν, ἐνῶ ή αποχή από τὸ χρηματοδοτικό ὅμιλο θα απέκλειε τή Βρετανία από προμήθειες ἐξοπλι-

47. M. E. Johnston πρὸς Jenkins, 13 Ιουνίου 1962, CE 1114/ 14 (B), FO 371/ 163463.

48. UK Delegation OECD πρὸς Foreign Office, 15 Ιουνίου 1962, CE 1114/ 16, FO 371/ 163463.

49. Sir Ralph Murray πρὸς Foreign Office, 16 Ιουνίου 1962, CE 1114/ 16 (A), FO 371/ 163463.



σμοῦ συνδεδεμένου μὲ ὑπὸ χρηματοδότηση ἀναπτυξιακὰ σχέδια. Πολιτικά, ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ σήμαινε, κατὰ τὸν πρεσβευτὴ, ὅτι τὸ Λονδίνο ἔχανε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀνακτήσει κάποια ἐπιρροή στὴν Ἑλλάδα, μὲ μικρὸ κόστος, ἀφοῦ ἦταν δεδομένη ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἀθήνας νὰ ἐξισορροπήσει τὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες καὶ τὴ Δυτικὴ Γερμανία στὸν οἰκονομικὸ τομέα, σὲ μιὰ στιγμή πού ὑπῆρχαν ἀκόμα ἀμφιβολίες στοὺς κυβερνητικοὺς κύκλους γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς σύνδεσης μὲ τὴν ΕΟΚ<sup>50</sup>.

Ἡ προσέγγιση αὐτὴ δὲν κινουῦσε ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Λονδίνου, καθὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν συμπεριλαμβανόταν στὶς χῶρες ὅπου ἐθεωρεῖτο ὅτι ἡ Βρετανία εἶχε ζωτικὰ συμφέροντα, δεδομένης ἄλλωστε τῆς διαρκῶς συρρικνούμενης οἰκονομικῆς βάσης της, ἡ ὁποία ὑποχρέωνε τοὺς σχεδιαστὲς τῆς βρετανικῆς πολιτικῆς σὲ διαρκὴ προσπάθεια ἐπανεξέτασης τῶν βρετανικῶν ὑποχρεώσεων στὴν Εὐρώπη καὶ ἄλλου. Συνεπῶς, ἦταν ἀδύνατο στὶς συνθήκες αὐτὲς νὰ ἀναλάβει ἡ Βρετανία νέες δεσμεύσεις, ἔστω καὶ περιορισμένες, σὲ μιὰ ἐποχὴ μείωσης τῆς παρουσίας της. Ὁ ἴδιος ὁ πρεσβευτὴς παραδεχόταν ὅτι ἰσχυροὶ λόγοι εἶχαν ἐπιβάλει τὴν ἀπαγκίστρωση τῆς Βρετανίας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ὑποκατάστασή της ἀπὸ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, θεμελιῶνε ὅμως τὴν πρότασή του σὲ μικρὸ κόστος πού θὰ προκαλοῦσε ἡ ἐφαρμογὴ της<sup>51</sup>.

Ἡ βρετανικὴ τακτικὴ ἐπρόκειτο τελικὰ νὰ προσφύγει στὴν ἀμερικανικὴ παρέμβαση. Στὶς 15 Ἰουνίου, ἡ μόνιμη ἀντιπροσωπεῖα τῆς Βρετανίας στὸν ΟΟΣΑ εἰδοποιοῦσε τὸ Λονδίνο ὅτι ἀναμενόταν ἔνταση τῶν ἀμερικανικῶν πιέσεων γιὰ τὴ σύσταση τοῦ ὁμίλου ἕως τὸ τέλος Ἰουλίου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κατάληξη τοῦ προβλήματος τοῦ χρέους<sup>52</sup>.

Ἡ διαμάχη ἔληξε σὲ τέλος Ἰουνίου. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Τοῦρκοι πρότειναν νὰ τεθεῖ σὲ πόρισμα τῆς Economic and Development Review Committee ἡ 31η Ἰουλίου ὡς ἀκραῖο ὄριο σύστασης τοῦ ὁμίλου. Μὲ τὴν πρότασή αὐτὴ συμφωνοῦσαν οἱ Ἀμερικανοὶ πού ἤθελαν νὰ ἀποφύγουν μιὰ κρίση στὶς σχέσεις τους μὲ τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἀγκυρα καὶ νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἀποτυχία τῆς πολιτικῆς τους γιὰ κατανομή τῶν βαρῶν. Στὴν προθεσμία ἦταν ἀντίθετοι οἱ Βρετανοί, καθὼς θὰ ἔχαναν τὸ μέσο πίεσης γιὰ τὴ ρύθμιση τοῦ χρέους καί, παράλληλα θὰ ὑποχρεώνονταν νὰ διαφοροποιήσουν δημόσια τὴ στάση τους ἔναντι τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἀγκυρας, συμμετέχοντας στὸν ὁμιλο γιὰ τὴν Τουρκία καὶ ἀπέχοντας ἀπὸ τὸν ὁμιλο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, κίνηση

50. Sir Ralph Murray πρὸς Foreign Office, 19 Ἰουνίου 1962, CE 1114/ 16 (E), FO 371/ 163463.

51. Στὸ ἴδιο.

52. UK Delegation OECD πρὸς Foreign Office, 15 Ἰουνίου 1962, CE 1114/ 16 (C), FO 371/ 163463.



πού ήθελαν να αποφύγουν. Τελικά οί Ἀμερικανοί ἔδωσαν μιὰ μικρὴ παράταση στοὺς Βρετανούς, συμφωνώντας μετὰ τὴν ἀπάλειψη τῆς προθεσμίας, μετὰ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ στὸ τέλος Ἰουλίου θὰ πραγματοποιοῖτο ἡ σύσταση τῶν δύο ὁμίλων<sup>53</sup>.

Τὰ προβλήματα τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς δὲν λύθηκαν ὁμῶς αὐτόματα μετὰ τὴ νέα βρετανικὴ θέση τῆς μὴ συμμετοχῆς - μὴ παρεμπόδισης. Τὰ πέντε ἀπὸ τὰ ἑξι μέλη τῆς ΕΟΚ δὲν ἦταν διατεθειμένα νὰ συμμετάσχουν στὸ consortium, παρὰ μόνο ἂν συμμετεῖχε καὶ ἡ Γαλλία. Οἱ Γάλλοι μετὰ τὴ σειρά τους δὲν ἦταν ἀδιάφοροι στὸ πρόβλημα τοῦ δημοσίου χρέους καὶ παράλληλα δὲν ἦταν πρόθυμοι νὰ δηλώσουν συμμετοχὴ στὸν ὁμιλο τῇ στιγμῇ πού ἡ Βρετανία θὰ ἀπεῖχε<sup>54</sup>.

Ταυτόχρονα, ὁ Γάλλος ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν δὲν κατανοοῦσε γιατί, ἐνῶ μέχρι τὸ 1962 ἀρκοῦσαν 20 ἑκατ. δολλάρια γιὰ τὴ χρηματοδότηση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατιωτικοῦ προϋπολογισμοῦ, τὸ 1963 χρειάζονταν 54, ἐρώτημα στὸ ὁποῖο ὁ Ἑλληνας ὁμολογὸς του πρόβαλε ὡς ἀπάντηση τὸ σχετικὸ προγραμματισμὸ πού ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς συνεργασίας τῶν ἐπιτελείων τοῦ NATO καὶ τῆς Ἑλλάδας. Μιὰ ἄλλη πηγὴ ἀνησυχίας τῆς Γαλλικῆς Κυβέρνησης ἀποτελοῦσε ὁ χρονικὸς ὁρίζωντας τῆς ἀνάγκης γιὰ χορήγηση βοήθειας, μετὰ τὴ διετία πού εἶχε προσδιορίσει ἡ ἐκθεσὶς τῆς “Ἐπιτροπῆς Σοφῶν”<sup>55</sup>.

Τέλος, ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ ἀσυνέπεια τῶν Βρετανῶν νὰ συμμετάσχουν στὸ χρηματοδοτικὸ ὁμιλο, λόγω τῆς ἐκκρεμότητος τοῦ δημοσίου χρέους, ἀποτελοῦσε ἄλλη μιὰ αἰτία δυσανεξίας τῶν Γάλλων, οἱ ὁποῖοι σκέφθηκαν πρὸς στιγμὴν νὰ ἐξαρτηθοῦν τὴ δική τους συμμετοχὴ ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τοῦ Λονδίνου<sup>56</sup>. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ ἀνάγκη ρύθμισης τοῦ δημοσίου χρέους τονιζόταν καὶ ἀπὸ τὸ ἐπιτελεῖο τοῦ γενικοῦ γραμματέα τοῦ NATO Dirk Stikker, ὁ ὁποῖος πάντως εἶχε ἀναλάβει νὰ ἐξηγήσει στοὺς συμμάχους τὶς ἐλληνικὲς στρατιωτικὲς ἀνάγκες μετὰ βάση τὸ ἔλλειμμα τῶν 54 ἑκατομμυρίων δολλαρίων πού ὑπολόγιζαν οἱ στρατιωτικοὶ ἐπιτελεῖς τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ NATO<sup>57</sup>.

53. Sir Robin Hankey πρὸς Foreign Office, 27 Ἰουνίου 1962, CE 1114/ 21 (B), 28 Ἰουνίου 1962, CE 1114/ 23, K. D. Jamieson, 29 Ἰουνίου 1962, CE 1114/ 23, FO 371/ 163463, K. D. Jamieson πρὸς British Embassy Washington, 11 Ἰουλίου 1962 CE 1114/ 27, FO 371/ 163464.

54. Sir Robin Hankey πρὸς Foreign Office, 21 Ἰουλίου 1962, CE 1114/ 31, FO 371/ 163464.

55. Ἀβέρωφ πρὸς Καραμανλῆ, 13 Ἰουλίου 1962, ΑΚ, τόμος 5, σ. 419.

56. Παπαληγούρας πρὸς Καραμανλῆ, 30 Ἰουλίου 1962, Ἀρχεῖο Καραμανλῆ, 18 Α/ 7, Ἰδρυμα Καραμανλῆ.

57. Ἀβέρωφ πρὸς Καραμανλῆ, 12 Ἰουλίου 1962, ΑΚ, τόμος 5, σ. 418.



Ἡ ἐπίσκεψη στὴν Ἀθήνα, στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου τοῦ 1962, τοῦ ἀντιπροέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν Lyndon Johnson, ἀποτέλεσε εὐκαιρία γιὰ νὰ γίνουν σαφέστερες οἱ θέσεις τῶν δύο πλευρῶν στὸ θέμα τῆς βοήθειας. Ὁ Ἀμερικανὸς ἀντιπρόεδρος ἐπανέλαβε ὅτι ἡ δωρεὰν βοήθεια εἶχε τερματιστεῖ ὀριστικά. Ἐδινε ὅμως ἔμφαση στὸ γεγονὸς ὅτι ὑπῆρχαν δυνατότητες ἀντλήσης κεφαλαίων μέσω φθηνοῦ δανεισμοῦ γιὰ ἀναπτυξιακὰ σχέδια καὶ μέσω ἀξιοποίησης τοῦ προγράμματος γεωργικῶν πλεονασμάτων τοῦ Ἀμερικανικοῦ νόμου 480, ὁ ὁποῖος παραδοσιακὰ ἐχρησιμοποιεῖτο γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς δωρεὰν βοήθειας. Ὁ δανεισμὸς αὐτὸς ὅμως δὲν ἐξυπηρετοῦσε τὴν ἐλληνικὴ πλευρά, ἀφοῦ, ὅπως διευκρίνιζε ὁ Ἑλληνας πρωθυπουργός, ἔπρεπε γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν δανείων νὰ ὑπάρχει ἀντίστοιχη ἐλληνικὴ χρηματοδότηση, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπῆρχαν κεφάλαια. Ἀντίθετα, στὴν περίπτωση τῆς δωρεὰν βοήθειας θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀπελευθερώσει κεφάλαια ποὺ διέθετε γιὰ στρατιωτικὲς δαπάνες καὶ νὰ προχωρήσει στὴν ἐνίσχυση τῶν δημοσίων ἐπενδύσεων. Ἐναλλακτικὰ πρότεινε τὴ δυνατότητα ἀντλήσης δανειακῶν ἀμερικανικῶν κεφαλαίων καὶ ἀπὸ ἰδιωτικὲς ἐλληνικὲς ἐπιχειρήσεις, ὥστε νὰ καλυφθεῖ ἡ ἀνεπάρκεια σὲ κεφάλαια τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, πρόταση ποὺ δὲ γινόταν ὁμῶς δεκτὴ ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴ πλευρά, ἡ ὁποία ἔδινε ἀποκλειστικὰ δημόσιο χαρακτήρα στὸ πρόγραμμα δανειακῆς βοήθειας<sup>58</sup>.

Στὸ ἐπόμενο διάστημα ἐγινε σαφέστερη καὶ ἡ ἐπίδραση ποὺ εἶχε ἡ νέα ἀμερικανικὴ πολιτικὴ βοήθειας στὴν πολιτικὴ διαμάχη στὴν Ἑλλάδα. Στὶς ἀρχὲς Ὀκτωβρίου δημοσιοποιήθηκε στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες καὶ στὴν Ἑλλάδα τὸ περιεχόμενο τοῦ ὑπομνήματος τοῦ πρώην ὑφυπουργοῦ καὶ συμβούλου πλέον τοῦ State Department Chester Bowles γιὰ τὸ θέμα τῆς βοήθειας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ὑπόμνημα κατέγραφε τὴν ἄποψη ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε ἀξιοποιήσει ὀρθολογικὰ τὴν ἀμερικανικὴ βοήθεια καὶ δὲν τὴ χρειαζόταν πιά, ἀλλὰ μπορούσε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀναπτυξιακὲς ἀνάγκες τῆς περιορίζοντας τὴ γραφειοκρατία καὶ τὶς δαπάνες τοῦ δημόσιου τομέα ποὺ δὲν εἶχαν παραγωγικὸ χαρακτήρα. Ὅπως ἀναμενόταν, ὁ προσκείμενος στὴν ἀντιπολίτευση Τύπος ἀξιοποίησε τὴν ἐκθεση γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ στὴν Κυβέρνηση, ἡ ὁποία ἐμφανιζόταν νὰ ἔχει χάσει τὴν ἀμερικανικὴ ὑποστήριξη. Παρὰ τὸ ὅτι ὁ πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν μὲ προσωπικὸ του μήνυμα διαβεβαίωσε τὸν Ἑλληνα πρωθυπουργό ὅτι ἡ ἐκθεση δὲν ἀντανάκλουσε τὴν ἐπίσημη ἄποψη τῆς Κυβέρνησης τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἡ ὁποία ἐκτιμοῦσε τὴν καλὴ χρῆση τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴ δεκαπεντα-

58. Περίληψη πρακτικοῦ συνομιλίας, 4 Σεπτεμβρίου 1962, FRUS 1961-1963, XVI, σσ. 648-649.



ετία 1947-1962<sup>59</sup>, ή έκθεση και επηρέαζε την έσωτερική διαμάχη και αντανάκλουσε τις νέες απόψεις που έτειναν να επικρατήσουν στη Washington.

Στο μεταξύ βρίσκονταν σε εξέλιξη οι διαπραγματεύσεις για τη χορήγηση της βοήθειας στην Ελλάδα στο πλαίσιο του NATO και του consortium. Η ελληνική πλευρά δεν ήθελε να αναλάβει την πρωτοβουλία και να θέσει τις απαιτήσεις της υπόψη των δυνητικών χρηματοδοτών της, δηλαδή της Δυτικής Γερμανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας, όπως υποδείκνυαν οι Άμερικανοί, θεωρώντας τη διαδικασία εξευτελεστική. Αντιπρότεινε την ανάληψη πρωτοβουλίας από το γενικό γραμματέα του NATO, όπως άλλωστε είχε υποσχεθεί ο τελευταίος ότι θα πράξει, και ζητούσε ή βοήθεια που πρόκειτο να χορηγηθεί να θεωρηθεί βοήθεια του NATO ένταγμένη σε άμυντικούς σκοπούς και όχι του ΟΟΣΑ, στο πλαίσιο του οποίου είχε συγκροτηθεί το consortium. Επρόκειτο για ένδειξη της ελληνικής προσπάθειας να δώσει συμμαχική διάσταση στη στρατιωτική της προσπάθεια και ταυτόχρονα να ενισχύσει την πολιτική της στο έσωτερικό πολιτικό πεδίο. Ταυτόχρονα, ή μόνιμη αντιπροσωπεία της Ελλάδας στο NATO διευκρίνιζε στην αντίστοιχη αμερικανική ότι τα αιτήματά της αφορούσαν τρία ειδικότερα πεδία: 1) Ενίσχυση του προϋπολογισμού δωρεάν 2) Βοήθεια σε είδος (τρόφιμα, ένδυση κ.ά.) ύψους 20 εκατ. δολλαρίων 3) Καλύρωση των προδιαγραφών του NATO για την χρηματοδότηση έργων ύποδομης ώστε να χρηματοδοτηθούν εθνικά έργα ύποδομης. Όλα αυτά, συμπλήρωνε ο Έλληνας μόνιμος αντιπρόσωπος, μπορούσαν να αντιμετωπιστούν μόνο στο πλαίσιο του NATO και όχι του ΟΟΣΑ. Σε μια προσπάθεια τέλος να ενισχύσει το αίτημα δωρεάν βοήθειας, μετέδιδε ότι ή Βόννη συμφωνούσε με την χορήγηση δωρεάν βοήθειας.

Οι Άμερικανοί αντίθετα, εξακολουθούσαν να πιστεύουν ότι ή πρωτοβουλία έπρεπε να είναι ελληνική και όχι αμερικανική, τόνιζαν ότι ή απόφαση για τη συγκρότηση του consortium είχε ληφθεί από το Συμβούλιο του NATO, ενώ το αίτημα για χρηματοδότηση έργων ύποδομης από το NATO δεν μπορούσε να γίνει δεκτό, γιατί θα οδηγούσε στην προβολή παρόμοιων αιτημάτων και από άλλες χώρες και θα αποδεικνυόταν δαπανηρό για τις Ηνωμένες Πολιτείες που συνέβαλλαν στο σχετικό πρόγραμμα σε ποσοστό 30%. Τέλος, ως προς το θέμα της δωρεάν βοήθειας, αμερικανική εκτίμηση ήταν ότι ή Βόννη την περιόριζε σε πλεονάζον ύλικό. Για το θέμα του τύπου της βοήθειας, ο μόνιμος αντιπρόσωπος των Ηνωμένων Πολιτειών στο NATO πρότεινε στη Washington την αποδοχή του αιτήματος της Ελλάδας να τεθεί ή οποια βοήθεια υπό την αιγίδα του NATO, για λόγους που αφορούσαν τη βελ-

59. Labouisse προς Department of State, 9 Οκτωβρίου 1962, Kennedy προς Καραμανλή, 10 Οκτωβρίου 1962, NSF/ Country File: Greece, Box 100.



τίωση τῆς εἰκόνας τῆς Συμμαχίας<sup>60</sup>. Τὴν ἴδια εἰσήγηση διατύπωνε καὶ ὁ Ἀμερικανὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα, γιατί με τὸν τρόπο αὐτὸ, χωρὶς νὰ ὑπάρχει πρακτικὴ διαφορὰ γιὰ τοὺς χρηματοδότες, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση θὰ ὑποστήριζε ἀνετότερα τὴν πολιτικὴ της στὸ ἐσωτερικόν<sup>61</sup>.

Στις 6 Ὀκτωβρίου, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση σὲ μιὰ προσπάθεια ἄσκησης πίεσης πρὸς τοὺς συμμάχους της, καλοῦσε τοὺς πρεσβευτὲς τῶν 15 κρατῶν-μελῶν τοῦ NATO στὴν Ἀθήνα καὶ προειδοποιοῦσε ὅτι, σὲ περίπτωσι πού δὲν ἐξασφάλιζε ἱκανοποιητικὴ βοήθεια, θὰ μείωνε τὶς στρατιωτικὲς δαπάνες της τὸ 1963<sup>62</sup>.

Ἡ προειδοποίηση αὐτὴ εἶχε ἀκολουθήσει τὴν ἐκδήλωσι τῶν διαθέσεων τῶν δυνητικῶν χρηματοδοτῶν τῆς Ἑλλάδας. Στὴ σύνοδο τοῦ consortium στὶς 5 Ὀκτωβρίου, οἱ συμμετέχοντες εἶχαν ἐνοχληθεῖ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία εἶχε παρουσιάσει τὶς ἀνάγκες της σὲ δραχμὲς χωρὶς νὰ τὶς συσχετίσει με τὸν προϋπολογισμό ἢ τὸ ἰσοζύγιο πληρωμῶν της. Ὁ Δυτικογερμανὸς ἀντιπρόσωπος δήλωσε ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ σαφὲς πὼς οἱ χρηματοδότες δὲ θὰ κάλυπταν γενικὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Ἑλλάδας, ὅπως αὐτὲς θὰ προέκυπταν ἀπὸ τὸ ἔλλειμμά της εἴτε στὸν προϋπολογισμό εἴτε στὸ ἰσοζύγιο πληρωμῶν, ἐνῶ ὁ Γάλλος τόνισε τὴν ἀνάγκη ρύθμισης τοῦ προπολεμικοῦ δημοσίου χρέους προκειμένου νὰ αὐξηθοῦν οἱ ξένες ἰδιωτικὲς ἐπενδύσεις στὴν Ἑλλάδα<sup>63</sup>.

Στις 12 Ὀκτωβρίου ὁ Καραμανλὴς προχώρησε σὲ μιὰ ἐπισκόπησι τῶν θέσεων του με τὸν Ἀμερικανὸ πρεσβευτὴ στὴν Ἀθήνα. Τόνισε ἰδιαίτερα τὴν ἀποψὴ του ὅτι χρειαζόταν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ σταθερότητα στὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι ἡ Ἑνὼσις Κέντρου ἀποτελοῦσε, μαζί με τοὺς κομμουνιστὲς, παράγοντα ἀποσταθεροποίησης. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἔπρεπε νὰ λαμβάνονται ὑπόψη στὴ διαμόρφωσι τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς καὶ οἱ πολιτικοὶ καὶ ψυχολογικοὶ παράγοντες. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι προσπαθοῦσε νὰ ἐξοικονομήσει πόρους τόσο γιὰ τὴν ἀμυντικὴ ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀναπτυξιακὴ της προσπάθεια. Ἀντιμετώπιζε ὁμως ἐσωτερικὲς ἀντιδράσεις καὶ γιὰ τὴν προσπάθειά της νὰ αὐξήσει τὴν φορολογία καὶ γιὰ τὸν τρόπο παρουσίασις τῶν ἑλληνικῶν αἰτημάτων στὸ NATO. Σὲ μιὰ προσπάθεια ἐξασφάλισης τῆς ὑποστήριξις τοῦ προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ὁ Καραμανλὴς πρόσθετε ὅτι ἡ προσέγγισι τοῦ θέματος τῆς βοήθειας ἀπὸ Ἀμερικανούς “τεχνοκράτες” ἐνέτεινε τὶς δυσκολίες πού εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ Ἕλληνας πρωθυ-

60. Finletter πρὸς Department of State, 5 Ὀκτωβρίου 1962, NSF/ Country File: Greece, General, Box 100.

61. Labouisse πρὸς Department of State, 9 Ὀκτωβρίου 1962 ὁ.π.

62. Labouisse πρὸς Department of State, 6 Ὀκτωβρίου 1962, ὁ.π.

63. Durbrow πρὸς Department of State, 8 Ὀκτωβρίου 1962, ὁ.π.





πουργός, παρά την κατανόηση που είχε επιδείξει ο Άμερικανός πρόεδρος<sup>64</sup>.

Ίδιαίτερη ενόχληση στον Καραμανλή προκαλούσε η ενίσχυση του άμυντικού προϋπολογισμού με δανεισμό. Η Ελληνική Κυβέρνηση ήταν έτοιμη να αυξήσει τις άμυντικές δαπάνες της κατά 10 εκατ. δολάρια (στά 165). Σε περίπτωση που δεν δινόταν δωρεάν βοήθεια, τότε οι άμυντικές δαπάνες θα περιορίζονταν στο ύψος αυτό, θα υπήρχε συνεπώς περικοπή τους για το 1963 κατά 6% περίπου. Ο πρεσβευτής πίστευε όμως ότι θα μπορούσε να αυξηθεί το ποσό αυτό στα 175 εκατ., εφόσον θα εγκρίνονταν ποσά βοήθειας μέσω άλλων πηγών, όπως του προγράμματος γεωργικών πλεονασμάτων του αμερικανικού νόμου 480. Ο πρεσβευτής υπενθύμιζε την επιθυμία του προέδρου να διατεθούν πιστώσεις από το πρόγραμμα "pipeline" για τη χρηματοδότηση αναπτυξιακών έργων, θεωρούσε όμως απαραίτητη γι' αυτό την αμερικανική παρέμβαση, ώστε να συγκεντρωθούν από τους Ιταλούς, Γάλλους και Δυτικογερμανούς 10 με 15 εκατ. δολάρια<sup>65</sup>.

Η απροθυμία των Δυτικοευρωπαίων να συμβάλουν οδήγησε τον Καραμανλή την 1η Δεκεμβρίου, στη διατύπωση και πάλι της απειλής για αποχώρηση της Ελλάδας από το consortium. Ο Labouisse του συνιστούσε όμως να επανεξετάσει την απόφασή του, αφού στο μέλλον η Ελλάδα επρόκειτο να ζητήσει από τις ίδιες χώρες οικονομική βοήθεια, και του τόνιζε τις δυσκολίες που υπήρχαν για την χρηματοδότηση μίας χώρας της οποίας τα συναλλαγματικά αποθέματα αυξάνονταν. Ο Καραμανλής με τη σειρά του έδινε έμφαση στην αδυναμία του να παρουσιάσει στο έσωτερικό τα πενιχρά αποτελέσματα των προσπαθειών και τις πρόσθετες δυσκολίες που του δημιουργούσε η αυξημένη βοήθεια στην Τουρκία<sup>66</sup>.

Στις 6 Δεκεμβρίου ο Άμερικανός πρεσβευτής γινόταν δέκτης των διαμαρτυριών του υπουργού Συντονισμού Παναγή Παπαληγούρα. Ο Παπαληγούρας διαμαρτυρόταν για την απροθυμία της Γαλλίας και της Ιταλίας να ανταποκριθούν στα ελληνικά αιτήματα και ανέφερε τις επιπτώσεις της μη παροχής βοήθειας: Η Ελληνική Κυβέρνηση θα υποχρεωνόταν να αναστείλει την παροχή μισθολογικών αυξήσεων στο δημόσιο τομέα, που ήδη καθυστερούσαν από πολύ καιρό, θα αύξανε το δανεισμό, θα μείωνε το επενδυτικό της πρόγραμμα και θα επανεξετάζε το ύψος των άμυντικών δαπανών της. Ο πρεσβευτής θεωρούσε απολύτως αναγκαία την άσκηση πίεσης στους Καναδούς και τους Γάλλους για να συγκεντρωθούν 75 εκατ. δολάρια από την ομάδα εργασίας του NATO και το consortium για το 1963, ποσό αναγκαίο

64. Labouisse προς Kennedy, 12 Οκτωβρίου 1962, δ.π.

65. Labouisse προς Department of State, 18 Οκτωβρίου 1962, δ.π.

66. Labouisse προς Department of State, 1 Δεκεμβρίου 1962, δ.π.



γὰ νὰ μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ αὐξηση τῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὰ 173 στὰ 185 ἑκατ. δολλάρια τὸ 1963<sup>67</sup>.

Τελικὰ ἡ βοήθεια ποὺ συγκεντρώθηκε στὸ πλαίσιο τῆς ὁμάδας τοῦ NATO γιὰ τὸ 1963 ἀνῆλθε σὲ 22,5 ἑκατ. δολλ. μὲ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες νὰ συνεισφέρουν 10, τὴ Δυτικὴ Γερμανία 8, τὴν Ἰταλία 1,2 γιὰ τὸ 1963 (καὶ 1,2 γιὰ τὸ 1964), τὸ Βέλγιο 1 καὶ τὴν Ὀλλανδία 1 ἑκατ. δολλάρια<sup>68</sup>. Τὸ ποσὸ αὐτό, ὅπως εἶναι προφανές, ἐπαρκοῦσε γιὰ τὴ συντήρηση τῆς Ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς προσπάθειας, καθὼς ἀντιστοιχοῦσε στὸ ἐπίπεδο δωρεὰν ἀμερικανικῆς βοήθειας τοῦ 1962, καὶ ὄχι γιὰ τὴν αὐξησὶς τῆς, ἡ ὁποία θὰ καλυπτόταν ἀπὸ τὴν αὐξηση τῶν ἐλληνικῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν.

Παράλληλα, στὸ πλαίσιο τοῦ consortium προβλεπόταν νὰ διατεθοῦν γιὰ τὸ ἐλληνικὸ ἀναπτυξιακὸ πρόγραμμα 50 ἑκατ. δολλάρια γιὰ τὸ 1963<sup>69</sup>.

Τὸ θέμα τῆς νέας αὐξησης τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν τοῦ ἐλληνικοῦ προϋπολογισμοῦ ποὺ ἔθετε ὁ Ἀμερικανὸς πρεσβευτής, ἡ ὁποία συνεπαγόταν πιεστικὰ αἰτήματα τῆς Ἑλλάδας γιὰ βοήθεια, προκάλεσε διαμάχη ἀνάμεσα στὶς ἀμερικανικὲς ὑπηρεσίες καὶ τὴ συνολικὴ ἐπανεξέταση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος. Στὴν ἐπανεξέταση αὐτὴν προτάχθηκε τὸ Διεθνὲς Τμῆμα τοῦ Γραφείου Προϋπολογισμοῦ. Σὲ ἔγγραφο τοῦ τῆς 7ης Δεκεμβρίου τὸ Γραφεῖο προχωροῦσε ἀρχικὰ σὲ ἀνασκόπηση τοῦ προβλήματος τῆς βοήθειας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση εἶχε ἀπειλήσει τὸ Μάιο τοῦ 1962 ὅτι θὰ ἀπορρίψει τὴν ἐκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Τριῶν Σοφῶν. Ἡ ἐκθεση εἶχε συνδυαστεῖ μὲ τὴν προσπάθεια τῆς Ἀμερικανικῆς Κυβέρνησης νὰ μειώσῃ τὴ βοήθεια πρὸς τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴ διετία 1963-1964, θεωρώντας ὅτι ἡ Ἑλλάδα, μέσω τῶν δικῶν της πόρων, μποροῦσε νὰ ἀναλάβῃ αὐξημένο μερίδιο τῆς ἀναπτυξιακῆς προσπάθειας. Ἡ ἐλληνικὴ ἀπειλὴ γιὰ ἀπόρριψη τῆς ἐκθεσης εἶχε ὥς συνέπεια νὰ ληφθεῖ ἀπόφαση ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τοῦ NATO τὸ Μάιο τοῦ 1962 γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς ὁμάδας ἐργασίας ποὺ θὰ ἐξέταζε τὸ ζήτημα τῶν ἐλληνικῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν. Ἡ ὁμάδα θὰ ἦταν χωριστὴ ἀπὸ τὸ χρηματοδοτικὸ ὅμιλο ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση ἤθελε νὰ δώσῃ ἔμφαση στὴν ἀντίληψη ὅτι οἱ χρηματοδοτήσεις ἀναπτυξιακῶν σχεδίων δὲν ἔπρεπε νὰ συσχετίζονται μὲ τὴν ἄμυνα. Ἡ ὁμάδα ἐργασίας εἶχε καταλή-

67. Labouisse πρὸς Department of State, 6 Δεκεμβρίου 1962, ὁ.π. Σημειωτέον ὅτι ἡ χρηματοδότηση τῆς Τουρκίας γιὰ τὸ 1963 ἀνῆλθε τελικὰ στὰ 250 ἑκατ. δολλ. Πρακτικὸ συζήτησης Kennedy/Alican, 30 Σεπτεμβρίου 1962, FRUS 1961-1963, XVI, σ. 762.

68. Ξανθόπουλος Παλαμᾶς πρὸς Καραμανλῆ, 10 Δεκεμβρίου 1962, ΑΚ, τόμ. 5, σ. 514.

69. OECD, Progress Report by the Chairman, 7 Δεκεμβρίου 1962, CE 1114/ 50, FO 371/ 163464.





ξει, τὸ Σεπτέμβριο, σὲ μιὰ πρόταση ποὺ προέβλεπε δαπάνες ἀμυνας τῆς Ἑλλάδας ὕψους 207,4 ἑκατ. δολλαρίων γιὰ τὸ 1963 - ἔναντι 172,5 ἑκατ. τοῦ προηγουμένου ἔτους. Παράλληλα ὁμως, σημείωνε τὸ Γραφεῖο, ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση εἶχε καταλήξει στὴν ἀποψη ὅτι ἓνα ὕψος δαπανῶν 175 ἑκατ. δολλαρίων θὰ ἦταν ικανοποιητικό.

Στὴ διάρκεια τῆς ἀνοιξης καὶ τοῦ καλοκαιριοῦ οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες εἶχαν προτείνει τὴ μετατροπὴ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ταμείου τοῦ ΟΟΣΑ, ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση κρίσεων στὸ ἰσοζύγιο πληρωμῶν τῶν κρατῶν- μελῶν, σὲ Ταμεῖο Ἀνάπτυξης. Ἡ πρόταση εἶχε ἀπορριφθεῖ ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους μὲ συνέπεια τὴ σύσταση χρηματοδοτικῶν ὁμίλων. Τὸ consortium γιὰ τὴν Τουρκία εἶχε λειτουργήσει καλὰ σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ, σύμφωνα μὲ τὸ ἔγγραφο, αἰτία ἦταν ἡ ἀπροθυμία τῆς Ἑλλάδας νὰ δώσει τεκμηριωμένες ἀπαντήσεις ἢ προτάσεις ἔργων. Ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση εἶχε βρεθεῖ χωρὶς συγκεκριμένη πολιτικὴ καὶ ἀντίληψη γιὰ τὸ πρόβλημα καὶ τὴν ὑποτιθέμενη χωριστὴ ὑπόσταση τῶν ζητημάτων τῆς ἀμυνας καὶ τῆς ἀνάπτυξης. Αὐτὸ προέκυψε σύμφωνα μὲ τὸ Γραφεῖο Προϋπολογισμοῦ, τὸ ὁποῖο ἀμφισβητοῦσε τὴν προσέγγιση αὐτή, ἀπὸ ὀρισμένες “δυσκολίες”: Ἡ Ἑλλάδα ἐπικαλεῖτο τὰ συμφέροντα ἀμυνας τοῦ NATO καὶ τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν μὲ τρόπο ποὺ τὴ βοηθοῦσε νὰ ἀποφύγει τὸν ἐπίπονο ἀναπτυξιακὸ σχεδιασμό, ἀν καὶ ἡ Ἀθήνα θεωρητικὰ ἀποδεχόταν τὴ σύνδεση ἀναπτυξιακῶν προβλημάτων καὶ ἀμυντικῆς προσπάθειας. Ἡ ἴδια ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση “διέστρεψε” τὴ δική της ἀντίληψη γιὰ τὸ πρόβλημα προσαρμόζοντας τὴν Ἑλλάδα σὲ ἓνα ἀκαταπτο πλαίσιο συμμαχικῶν ὑποχρεώσεων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν λιγότερο ἀνεπτυγμένη ἀπὸ τοὺς ἄλλους συμμάχους. Τέλος, τὰ ἄλλα κράτη-μέλη τοῦ NATO, ἀντιμετωπίζοντας καὶ αὐτὰ τὴν περικοπὴ τῆς βοήθειας, προσέγγιζαν τὸ θέμα σὲ ἀπόλυτους ἀριθμοὺς καὶ ὄχι σὲ σχέση μὲ τὶς δικές τους δυνατότητες, ἐνῶ ταυτόχρονα ἦταν ἐπιφυλακτικὰ ἔναντι τοῦ ρόλου τοῦ χρηματοδότη μιᾶς χώρας ποὺ ὡς πρόσφατα τὰ ἀνταγωνιζόταν γιὰ τὴ διανομὴ τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας. Τὸ Γραφεῖο Προϋπολογισμοῦ ἐπεσήμαινε τὴν ἀνάγκη μιᾶς τομῆς, προκειμένου νὰ ξεπεραστεῖ τὸ ἀδιέξοδο, καὶ πρότεινε τὴν πραγματοποίησιν τῆς τομῆς αὐτῆς στὴ διακοπὴ τῆς διαρκοῦς αὔξεσης τῶν ἐλληνικῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν. Πρότεινε τὴν ἀποδοχὴ τῶν 165 ἑκατ. δολλαρίων ὡς ικανοποιητικοῦ ὕψους ἀμυντικῶν δαπανῶν ἀπὸ ἐλληνικοὺς πόρους, θεωρώντας ὅτι δὲν ἦταν χρήσιμο γιὰ τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες, τὸ NATO ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐκτρέψει ἄλλους πόρους ἀναγκαίους γιὰ τὴν ἀνάπτυξη. Οἱ ἀμυντικὲς ἀνάγκες ἔπρεπε πλέον νὰ συνυπολογίζονται μὲ τὶς ἀναπτυξιακές. Ταυτόχρονα, ἄλλες χώρες ἔπρεπε νὰ ἀποθαρρυνθοῦν ἀπὸ τὴ χορήγηση μεγάλων ποσῶν μὲ στόχο νὰ ὑποχρεωθεῖ ἡ Ἑλλάδα στὴν ἐξασφάλιση αὐτοτροφοδοτούμενης ἀνάπτυξης καὶ ικανότητος νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀμυντικὴ τῆς προσπά-



θεια. Τὸ ἔγγραφο συνόψιζε προτείνοντας: νὰ ἀρνηθοῦν οἱ Ἡνωμένες Πολιτεῖες ὅποιαδήποτε αὐξηση τῶν ἐλληνικῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν πέραν τῶν 175 ἑκατ. δολλαρίων συνολικά, νὰ ἐπιμείνουν στὸν ΟΟΣΑ ὡς κύριο φορέα χρηματοδότησης καὶ νὰ ἀπαιτήσουν τεκμηρίωση τῶν σχεδίων τῆς Ἑλλάδας<sup>70</sup>.

Ἡ προσέγγιση τοῦ State Department ἔδινε μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ τὸ Γραφεῖο Προϋπολογισμοῦ στὶς πολιτικές καὶ ψυχολογικές παραμέτρους τῶν ἐλληνοαμερικανικῶν σχέσεων, μὲ ἔμφαση στὴν ἀνάγκη διατήρησης τοῦ ἀμερικανικοῦ προβαδίσματος ἔναντι τῶν Δυτικοευρωπαίων, χωρὶς νὰ ἀντιτίθεται πάντως στὴ γενικὴ πολιτικὴ περικοπῆς τῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν καὶ τῆς βοήθειας. Σὲ ἔγγραφό του, τῆς 26ης Ἰανουαρίου 1963, σημειωνόταν ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἱστορικὰ συνδεδεμένη μὲ τὴ δύναμη ποὺ κυριαρχοῦσε στὴ Μεσόγειο, τὴ Βρετανία ὡς τὸ 1947 καὶ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες στὴ συνέχεια. Οἱ Ἕλληνες ἦταν εἰλικρινεῖς, ὅταν δήλωναν ὅτι ταύτιζαν τὴν ἀσφάλειά τους μὲ τὴν ἀσφάλεια τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, εἶχαν “ἐκλεπτυσμένη ἀντίληψη τοῦ ρόλου καὶ τῶν εὐθυνῶν τῶν μικρῶν δυνάμεων” σὲ σχέσεις ἀσύμμετρης ἰσχύος καὶ δὲν ἦταν ἀσυνεπεῖς στὴν ἐκπλήρωση τῶν συμμαχικῶν τους ὑποχρεώσεων. Ἡ “ψυχολογικὴ” ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴν ἄλλων χωρῶν λόγω, τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τοῦ 1946-1949, τῆς οικονομικῆς ἀποκατάστασης τοῦ 1950-1955 καὶ τῆς πρώτης περιόδου ἀνάπτυξης τοῦ 1955-1962. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸ 1955 καὶ μετὰ εἶχε ἐπιτρέψει τὴ σύνδεση τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότητα τὸ 1962. Αἰτία τῶν δυσκολιῶν στὶς ἐλληνοαμερικανικὲς σχέσεις εἶχε ἀποτελέσει ἡ ἀντίληψη τῶν Ἑλλήνων ὅτι ἡ ἀμερικανικὴ προσπάθεια νὰ ἀναληφθεῖ ἀπὸ τοὺς Δυτικοευρωπαίους τμῆμα τοῦ βάρους τῆς βοήθειας συνιστοῦσε ἐγκατάλειψή τους ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανούς. Οἱ Ἡνωμένες Πολιτεῖες δὲν ἔπρεπε ὅμως νὰ χάσουν τὴν ψυχολογικὴ ἀφοσίωση τῶν Ἑλλήνων, καθὼς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ NATO, ἡ ἐλληνικὴ συνεργασία ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἀμερικανικῶν ἐνόπλων δυνάμεων στὴ Μεσόγειο καὶ τὴ Μέση Ἀνατολή μὲ τὴ χρῆση τῶν βάσεων ποὺ εἶχαν παραχωρηθεῖ σὲ ἐλληνικὸ ἔδαφος. Τὸ πρόβλημα συνίστατο συνεπῶς στὸ πῶς θὰ αὐξανόταν ἡ βοήθεια τῶν Δυτικοευρωπαίων πρὸς τὴν Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ ὑπονομευθεῖ ἡ στενὴ διμερὲς ἐλληνοαμερικανικὴ σχέση. Αὐτὸ δὲν σήμαινε, κατὰ τὸ State Department, ὅτι ἡ βοήθεια ἔπρεπε νὰ αὐξηθεῖ, ἀλλὰ ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπάρξει προσεκτικὸς σχεδιασμὸς μὲ περιστάσιακὴ χαλάρωση τῶν κριτη-

70. The Director/ International Division (Hamilton/ Clark), 7 Δεκεμβρίου 1962, NSF/, Country File: Greece General, Box 100.



ρίων ὅπως συνέβαινε μὲ χῶρες συγκρίσιμης ἀνάπτυξης μὲ τὴν Ἑλλάδα<sup>71</sup>.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν δὲ γινόταν θετικά δεκτὴ ἀπὸ στελέχη τοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας, τὰ ὁποῖα συμμεριζόταν τὶς ἀνησυχίες τοῦ Γραφείου Προϋπολογισμοῦ γιὰ τὴ συνεχῆ αὔξηση τῶν ἐλληνικῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν. Σὲ ὑπόμνημά του, τῆς 28ης Ἰανουαρίου, πρὸς τὸν πρόεδρο Kennedy, ὁ Robert Komer σημείωνε ὅτι ὁ Ἀμερικανὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα προωθοῦσε συχνὰ τὶς ἐλληνικὲς ἀπόψεις ἀντὶ γιὰ τὶς ἀμερικανικὲς. Στὴ σχετικὴ συζήτηση ἔπρεπε ὅμως νὰ ληφθεῖ ὑπόψη κατὰ τὸν ἐπιτελὴ τοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἑλλάδα, μετὰ τὴν παροχὴ 3,4 δισεκατομμυρίων δολλαρίων διμεροῦς βοήθειας στὸ διάστημα 1946-1962, βρισκόταν σὲ καλὴ οἰκονομικὴ κατάσταση. Τὰ συναλλαγματικά της ἀποθέματα ἀνέρχονταν τὸ 1962 σὲ 265 ἑκατ. δολλάρια μὲ προοπτικὴ αὔξησής τους τὸ 1963 κατὰ 18 ἑκατ., καὶ προβλεπόταν ρυθμὸς ἀνάπτυξης τοῦ ἀκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος τὸ ἴδιο ἔτος 6%. Ὁ Labouisse καὶ ἡ AID διαφωνοῦσαν γιὰ τὸ ρυθμὸ μετάβασης στὴ χρηματοδότηση μὲ δανεισμὸ ἀναπτυξιακῶν ἔργων. Γιὰ τὸ 1963, πρῶτο ἔτος διακοπῆς τῆς δωρεᾶν βοήθειας, εἶχε συμφωνηθεῖ νὰ δοθοῦν στὴν Ἑλλάδα 10 ἑκατ. δολλάρια σὲ ἀναπτυξιακὰ δάνεια, 10 ἑκατ. σὲ εἶδη κατανάλωσης καὶ 5 ἑκατ. σὲ γεωργικὰ πλεονάσματα. Ἡ AID ἐπεδίωκε τὴ μείωση τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ γιὰ τὸ 1964, ἀλλὰ συναντοῦσε τὴν ἀντίθεση τοῦ Labouisse, ὁ ὁποῖος ἐπικαλεῖτο τὴν ψυχολογικὴ διάσταση τοῦ προβλήματος. Ἡ μετάβαση στὴν ἀποκλειστικὰ ἀναπτυξιακὴ δανειοδότηση γινόταν δυσκολότερη, λόγῳ τοῦ σχεδιασμοῦ τοῦ NATO, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πρόεδρος εἶχε ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ τοῦ Dean Rusk γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ δοθεῖ ἔμφαση στὴν ἀνάπτυξη καὶ νὰ σταματήσει ἡ δέσμευση πόρων ἀναγκαίων γιὰ ἐπενδύσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους σὲ στρατιωτικὲς δαπάνες. Ἡ συνεχιζόμενη αὐτὴ τάση θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα οἱ ἐλληνικὲς ἀμυντικὲς δαπάνες νὰ ἀνέλθουν σὲ 190 ἑκατ. δολλάρια ἀντὶ γιὰ 175 ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ ἐπιθυμητὸ ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανοὺς ὕψος<sup>72</sup>.

Τὸ πρόβλημα τῆς βοήθειας ἀντανακλοῦσε ἀλλαγὲς ποὺ εἶχαν τὴν ἀφετηρίαν τους σὲ ἀλλαγὲς στὸ διεθνὲς περιβάλλον ἥδη ἀπὸ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1950 καὶ ἀποκλίσεις στὴν ἀξιολόγηση καὶ τὴν ἀνταπόκριση στὶς μεταβολὲς τῶν συνθηκῶν μεταξὺ τῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Οἱ ἐλληνικὲς ἀμυντικὲς δαπάνες ἀποτελοῦσαν ἀναμφίβολα κεντρικὸ πρόβλημα, λόγῳ τῆς ἐπιβάρυνσης ποὺ προκαλοῦσαν στὰ ἀνεπαρκῆ δημόσια οἰκονομικά τῆς Ἑλλάδας, ἥδη ἀπὸ τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1940. Ἡ μαζικὴ ἀμερικανικὴ βοήθεια εἶχε ἀρχίσει νὰ περικόπτεται ἀπὸ τὸ 1954 καὶ εἶχε

71. Department of State memorandum on US/Greek relations, 26 Ἰανουαρίου 1963, ὁ.π.

72. Ὑπόμνημα Komer πρὸς Kennedy, 28 Ἰανουαρίου 1963, ὁ.π.



περιοριστεῖ σὲ ὕψος 20 ἑκατομμυρίων δολλαρίων. Τὸ πρόβλημα εἰσῆλθε σὲ νέα φάση, λόγω δύο παραγόντων, τὸ 1958: Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀποφάσισε νὰ αὐξήσει τὶς ἀμυντικὲς δαπάνες της, προσπαθώντας νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ δικά της μέσα τὴν αὐξηση τῶν στρατιωτικῶν δυνατοτήτων τῆς Βουλγαρίας, γιὰ τὴν ὁποία πίστευε ὅτι εἶχε ὄχι μόνο τὴ δυνατότητα ἀλλὰ καὶ τὸ σχεδιασμὸ γιὰ δυναμικὴ ἔξοδο στὸ Αἰγαῖο. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διάθεση μονάδων τοῦ στρατοῦ σὲ ἐθνικὲς ἀποστολὲς ἐκτὸς NATO. Ταυτόχρονα, τὸ NATO, στὸ πλαίσιο τῆς στροφῆς τοῦ σχεδιασμοῦ του στὴν αὐξηση τῶν συμβατικῶν δυνατοτήτων του, λόγω τῆς πυρηνικῆς ἰσοδυναμίας μὲ τοὺς Σοβιετικούς, δημιουργοῦσε νέες ὑποχρεώσεις γιὰ τὸ στρατιωτικὸ σχεδιασμὸ τῆς Ἑλλάδας. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀνταποκρινόταν θετικά, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι αὐξανε τὴν δυνατότητα ἀμυνᾶς της σὲ περίπτωση τοπικοῦ πολέμου καὶ ὅτι θὰ κατόρθωνε νὰ ἐξασφαλίσει πρόσθετη χρηματοδότηση γιὰ τὸ ἐθνικὸ της πρόγραμμα<sup>73</sup>, τὸ ὁποῖο διευκρίνιζε ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἐγκαταλείψει<sup>74</sup>.

Ἡ διπλὴ αὐτὴ προσπάθεια εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἀναγκαιότητα αὐξησης τῶν ἤδη ὑψηλῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν της σὲ ποσοστὸ 10-15% ἐτησίως γιὰ τὴν τριετία 1960-1962<sup>75</sup>. Τὸ βάρος τῶν δαπανῶν αὐτῶν γιὰ τὸν ἐλληνικὸ προϋπολογισμὸ δὲν ἦταν ἀμελητέο. Τὸ 1957 ἀντιστοιχοῦσαν στὸ 27,7% τῶν συνολικῶν δαπανῶν γιὰ νὰ σημειωθεῖ κάποια πτώση τους, ὡς ποσοστὸ τῶν συνολικῶν δαπανῶν τοῦ προϋπολογισμοῦ στὸ 19,2% τὸ 1962<sup>76</sup>. Ἡ ἀμερικανικὴ βοήθεια ἦταν ἀρκετὰ σημαντικὴ καθὼς κάλυπτε περίπου τὸ 20% τῶν δαπανῶν αὐτῶν (ἔτος 1959).

Γιὰ τὴν ἀξιολόγηση τοῦ βάρους αὐτοῦ πρέπει νὰ συνεκτιμηθεῖ καὶ ἡ πρακτικὴ μεταφορὰ καὶ κάλυψης ἑνὸς μέρους τῶν δαπανῶν αὐτῶν σὲ ἄλλα κεφάλαια τοῦ προϋπολογισμοῦ, καθὼς ἡ κυβέρνηση ἐπικρινόταν γιὰ τὴ διάθεση τῶν ποσῶν αὐτῶν στὶς ἐνοπλεις δυνάμεις ἀντὶ σὲ ἐπενδύσεις ὑποδομῆς καὶ κοινωνικὲς ὑπηρεσίες<sup>77</sup>. Πράγματι, οἱ δαπάνες τοῦ ὑπουργείου Παιδείας ἀποτελοῦσαν τὸ 8,2% τῶν δαπανῶν τοῦ προϋπολογισμοῦ τὸ 1957 καὶ τὸ 10,1 τὸ 1962, ἐνῶ οἱ ἀντίστοιχες δαπάνες τοῦ ὑπουργείου Προνοίας τὸ 5,6 τὸ 1957 καὶ τὸ 7,6% τὸ 1962<sup>78</sup>.

73. Operations Coordination Board. Report on Greece, 17 Δεκεμβρίου 1958, FRUS 1958-1960, X 2, σσ. 647-648.

74. Πρακτικὸ συνομιλίας Mac Ghee - Καραμανλῆ, 29 Ἰανουαρίου 1959, ὁ.π., σ. 654.

75. Στὸ ἴδιο.

76. Βλ. *Τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος 1928-1978*. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1978, σ. 588.

77. Ἡ ἔκταση τῆς κάλυψης αὐτῆς προσέγγιζε τὸ 10% τὸ ἔτος 1959. Βλ. Πρακτικὸ συνομιλίας Καραμανλῆ - Mac Ghee, 26 Ἰανουαρίου 1959, ὁ.π.

78. Βλ. *Τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος 1928-1978*, σ. 588.



Καθώς τὸ οἰκονομικὸ τῆς ἀδιέξοδο ἦταν προφανές, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ζητοῦσε, τὸ Μάιο τοῦ 1960, αὐξημένη βοήθεια ἀπὸ τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες ὕψους 70 περίπου ἑκατ. δολλαρίων. Ταυτόχρονα ἐξέφραζε τὶς ἀνησυχίες τῆς γιὰ τὶς πιέσεις ποὺ ἀντιμετώπιζε ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση καὶ τοὺς συμμάχους τῆς στὰ Βαλκάνια, τὴ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ἡ γενικότερη πολιτικὴ τῆς Μόσχας ἀντανακλοῦσε μιὰ προσπάθεια ἐμπέδωσης κλίματος ὕφεσης στὶς σχέσεις τῆς μὲ τὸ δυτικὸ συνασπισμό. Στὸ πλαίσιο αὐτό ἦταν ἐκδηλῆ ἡ ἐλληνικὴ ἀνησυχία ὅτι ἡ Ἑλλάδα θὰ μπορούσε νὰ ἀφεθεῖ μόνη ἀντιμέτωπη μὲ τὶς συνέπειες μιᾶς τοπικῆς ἀναμέτρησης στὴν ὁποία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀνταπεξέλθει<sup>79</sup>.

Οἱ ἐλληνικὲς ἀνησυχίες, χωρὶς νὰ εἶναι ἀθεμελίωτες, λαμβάνοντας ὑπόψη πρῶτον, τὸ κλίμα τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἀποτελέσει προνομιακὸ πεδίο τῆς δεκαετίας τοῦ 1940 καὶ δεύτερον, τὸν χρόνιο ἐλληνοβουλγαρικὸ ἀνταγωνισμό, δὲν ἀφοροῦσαν μόνο τὶς διεθνεῖς παραμέτρους ἀλλὰ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης. Ἡ Κυβέρνηση τῆς ΕΡΕ ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Καραμανλῆ ἐπικρινόταν, ὅπως προαναφέρθηκε, ἔντονα στὸ ἐσωτερικὸ γιὰ τὶς ὑψηλὲς ἀμυντικὲς δαπάνες ποὺ στεροῦσαν πόρους ἀναγκαίους γιὰ ἐπενδύσεις στὴν ὑποδομὴ καὶ τὶς κοινωνικὲς ὑπηρεσίες. Ταυτόχρονα, ἐπικρινόταν γιὰ τὴν προσήλωσή τῆς στὴν ἀμερικανικὴ πολιτικὴ, στρατηγικὴ ποὺ τὴν ἐμπόδιζε νὰ βελτιώσει τὶς σχέσεις τῆς μὲ τὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση καὶ τοὺς Βαλκάνιους γείτονές τῆς. Τὴν κριτικὴ αὐτὴ δὲν ἀσκοῦσε μόνο ἡ ὑπὸ κομμουνιστικὸ ἔλεγχο Ἑνιαία Δημοκρατικὴ Ἀριστερά, ἀλλὰ καὶ ἡγέτες τοῦ κεντρικοῦ χώρου, ὅπως ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος, καὶ τῆς δεξιᾶς, ὅπως ὁ Σπύρος Μαρκεζίνης, οἱ ὁποῖοι τὸ 1959-1960 εἶχαν πραγματοποιήσει ἐπισκέψεις στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση, ἀντιτιθέμενοι ἔτσι ἔμπρακτα στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Κυβέρνησης. Σταδιακὰ διαμορφωνόταν ἡ ἀποψη ὅτι ἡ Κυβέρνηση Καραμανλῆ ἀντιδροῦσε συντηρητικὰ καὶ ὑπερβολικὰ σὲ δυσκολίες τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος<sup>80</sup>. Χαρακτηριστικὴ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἦταν ἡ εὐρεῖα ἐρμηνεία τῆς πολιτικῆς πίεσης τοῦ κομμουνιστικοῦ συνασπισμοῦ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση Καραμανλῆ. Στὴν ἔννοια τῆς πίεσης συμπεριλαμβάνονταν ὁ βουλγαρικὸς ἐπανεξοπλισμὸς, οἱ προτάσεις τῆς Ρουμανικῆς Κυβέρνησης γιὰ τὴ δημιουργία ἀπύραυλης ζώνης στὰ Βαλκάνια, πολιτικὴ ποὺ ἀπέρριπταν καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ στὸ πλαίσιο ἀνάπτυξης πυρηνικῶν δυνάμεων μικροῦ καὶ μεσαίου βεληνεκοῦς στὴν περιφέρεια τῆς

79. Ὑπόμνημα Καραμανλῆ, ΑΚ, τόμ. 4, σσ. 338-340.

80. Γιὰ τὶς ἀντιλήψεις τῶν ἐλληνικῶν πολιτικῶν δυνάμεων στὰ θέματα αὐτὰ κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέταση περίοδο βλ. Theodore Couloumbis, ὁ.π., μέρος ΙΙΙ καὶ Σωτῆρη Βαλντέν, *Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολικές Χῶρες 1950-1967: Οἰκονομικὲς Σχέσεις καὶ Πολιτικὴ*, Ὁδυσσεύς, Ἀθήνα 1991.



Σοβιετικῆς Ἑνώσεως, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ οἱ προσκλήσεις τῆς Μόσχας γιὰ ἐπίσκεψη στοὺς Μαρκεζίνη καὶ Βενιζέλο καὶ ἡ ἔκδοση ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἑνώση γραμματοσήμου μὲ τὴν προσωπογραφία τοῦ στελέχους τοῦ ΚΚΕ Μαν. Γλέζου, τοῦ ὁποῖου ἐκκρεμοῦσε θανατικὴ καταδίκη στὴν Ἑλλάδα<sup>81</sup>.

Στὶς συνθήκες αὐτὲς, ἡ ἀντίληψη τοῦ βουλγαρικοῦ κινδύνου, πάγιου στοιχείου στὴν πολιτικὴ ἀντίληψη τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς ἡγετικῆς τάξης ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1940<sup>82</sup> ἔμοιαζε νὰ ὑποχωρεῖ, λόγω τῆς σταδιακῆς χαλάρωσης τῆς διεθνοῦς ἔντασης καὶ τῆς ἀντίληψης ὅτι καμιά τοπικὴ σύγκρουση δὲ θὰ μποροῦσε παρὰ νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ θερμοπυρηνικὸ πόλεμο. Συνεπῶς ἦταν ἀναγκαῖο γιὰ τὴν Κυβέρνηση Καραμανλῆ νὰ ἐξασφαλίσει ὄχι μόνον τὴν οἰκονομικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴ ὑποστήριξη τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν, ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ δικαιολογεῖ τὴν πολιτικὴ της στὸ ἐσωτερικόν.

Ἡ ἐξέλιξη ὁμως τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς ἦταν ἀντίθετη καὶ ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1962 δὲν ἔδειχνε ἰδιαίτερη κατανόηση γιὰ τὶς ἀνησυχίες τῆς Κυβέρνησης Καραμανλῆ. Αὐτὸ γινόταν ἐκδηλο ὄχι μόνον ἀπὸ δηλώσεις ἢ ἐκθέσεις Ἀμερικανῶν χωρὶς ἐπίσημη κυβερνητικὴ ιδιότητα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀμερικανὸ ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν. Στὶς 14 Δεκεμβρίου, ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδας Γεώργιος Ἀβέρωφ ἔθετε ὑπόψη τοῦ Dean Rusk τὰ ἐλληνικὰ αἰτήματα. Ἡ Βουλγαρία ἐπανεξοπλίζοταν καὶ ὑπερθεῖχε τόσο στὴν ξηρὰ ὅσο καὶ στὸν ἀέρα. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση φοβόταν ὅτι σὲ περίπτωσι σύρραξης, οἱ ἐλληνικὲς δυνάμεις θὰ ἀπωθοῦνταν βαθιὰ στὸ ἐλληνικὸ ἔδαφος. Ὁ Ἀμερικανὸς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν δὲ συμμεριζόταν ὁμως τοὺς ἐλληνικοὺς φόβους ὑπολογίζοντας τὶς ἐπιπτώσεις μιᾶς βουλγαρικῆς ἐνέργειας στὶς σχέσεις τῶν δύο συνασπισμῶν, καὶ ἀπαντοῦσε ὅτι δὲν ἀνέμενε τόσο ριψοκίνδυνη κίνηση τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως. Ὁ Ἀβέρωφ, ἂν καὶ παραδεχόταν ὅτι μετὰ τὴν ὑποχώρηση τῆς Μόσχας στὴν κρίση τῆς Κούβας ἡ πιθανότητα αὐτὴ εἶχε μειωθεῖ<sup>83</sup>, ἀνησυχοῦσε μήπως ἡ Σοβιετικὴ Ἑνώση ὑπέθετε ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ θέσει τὸ ΝΑΤΟ ἐνώπιον τετελεσμένων μὲ τὴν κατοχὴ μιᾶς περιοχῆς, ὕστερα ἀπὸ ἐπιτυχὴ ἐξέλιξη κάποιας ἐπιθετικῆς ἐνέργειας ποὺ θὰ διαρκοῦσε 24-48 ὥρες. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἐπέμενε στὴν ἀνάγκη διατήρησης ἰσχυρῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἐσωτερικὴ πίεση γιὰ αὐξηση τῶν ἐπενδύσεων στὴν ἀνάπτυξη, τὴν ἐκπαίδευση καὶ ἄλλους παραμελημένους τομεῖς. Ἐπρεπε ἐπίσης νὰ προστατευθεῖ τὸ κῦρος τοῦ Καραμανλῆ, ἡ παρουσία τοῦ ὁποῖ-

81. Ὑπόμνημα Καραμανλῆ, 4 Μαΐου 1960, ΑΚ, τόμος 4, σσ. 338- 340.

82. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Evanthis Hatzivassiliou, "Greece and Bulgaria 1949-1964: The Unspoken Assumptions", *Balkan Studies* 33/ 1, 1992, σσ. 143-153.

83. Γιὰ τὴν κρίση τῆς Κούβας βλ. A. Fursenko/ T. Naftali, "One Hell of a Gamble". *Khrushchev, Castro, Kennedy and the Cuban Missile Crisis, 1958-1964*. Pimlico, London 1999.





ου ήταν ζωτική για τον φιλοδυτικό προσανατολισμό της Ελλάδας. Ο Αμερικανός ύπουργός Έξωτερικῶν δὲ φαινόταν ὅμως νὰ ἀποδίδει ζωτικὴ σημασία στὸν παράγοντα Καραμανλῆς: Παρατηροῦσε ὅτι, ἂν καὶ τοῦ ἦταν γνωστὴ ἡ προσωπικότητα τοῦ Ἑλλήνα πρωθυπουργοῦ, δὲν μποροῦσε νὰ φανταστεῖ ὅτι τὸ μέλλον μιᾶς χώρας τοῦ NATO ἦταν συνυφασμένο μὲ ἓνα μόνο πρόσωπο πὺ μποροῦσε νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἓνα αὐτοκινητιστικὸ δυστύχημα<sup>84</sup>.

Παράλληλα εἶχαν μεσολαβήσει καὶ ἄλλες ἐξελίξεις στὸ κύκλωμα τῶν ἐνδοσυμμαχικῶν σχέσεων, οἱ ὁποῖες ἐνδιέφεραν τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση στὸ πλαίσιο τῆς ἐνεργότερης ἐμπλοκῆς της στὶς εὐρωατλαντικὲς διεργασίες. Στὶς 20 Δεκεμβρίου 1962 οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες καὶ ἡ Βρετανία κατέληξαν σὲ συμφωνία πὺ ἐπέτρεπε στὸ Λονδίνο τὴν παραμονή του στὴν πυρηνικὴ λέσχη μὲ ἀμερικανικὰ μέσα. Παρὰ τὸ ὅτι ἡ συμφωνία Kennedy- Macmillan ἐμφανιζόταν ὡς πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς πολυμεροῦς πυρηνικῆς δυνάμης τοῦ NATO, στὴν ὁποία ρητὰ καλεῖτο ἡ Γαλλία νὰ συμμετάσχει, ὁ στρατηγὸς De Gaulle τὴν ἐλάμβανε ὡς ἐπιβεβαίωση τῆς εἰδικῆς ἀγγλοαμερικανικῆς σχέσης καὶ ὡς σαφὴ ἐπιλογή τοῦ Λονδίνου σὲ βάρος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ προσανατολισμοῦ. Στὶς 14 Ἰανουαρίου 1963 ὁ Γάλλος πρόεδρος ἀνακοίνωνε δημόσια τὴ διακοπὴ τῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τὴν ἔνταξη τῆς Βρετανίας στὴν ΕΟΚ καὶ προκαλοῦσε μείζονα κρίση στὶς σχέσεις τοῦ μὲ τοὺς Ἀμερικανούς<sup>85</sup>. Στὶς 22 Ἰανουαρίου προχωροῦσε, μαζί μὲ τὸν καγκελάριο τῆς Δυτικῆς Γερμανίας Conrad Adenauer, στὴν ἀνακοίνωση τῆς γαλλογερμανικῆς πολιτικῆς συνεργασίας, ἐξέλιξη πὺ ἀνησύχησε τοὺς Ἀμερικανούς, οἱ ὁποῖοι διέβλεπαν τὴν πιθανότητα ἀνάδυσης μιᾶς ἀνεξάρτητης δυτικοευρωπαϊκῆς ὄντοτητας. Ἡ Βόννη δὲν ἔδινε στὴ γαλλογερμανικὴ συνεργασία αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία, καὶ διατήρησε τὸν ἀτλαντικὸ δεσμὸ ὡς θεμέλιο λίθο τῆς πολιτικῆς της. Ἡ ἀτμόσφαιρα κρίσης ὅμως τῶν θεμελίων τῆς μεταπολεμικῆς εὐρωαμερικανικῆς σχέσης ἦταν ἐντονῆ<sup>86</sup>.

Στὸ πλαίσιο αὐτό, ὁ Ἑλληνας πρωθυπουργὸς ἀποφάσισε νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸ Μάρτιο τοῦ 1963 τὴν Ὀλλανδία, ἡ Κυβέρνηση τῆς ὁποίας ἦταν δυσारेστημένη λόγω τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Βρετανίας ἀπὸ τὴν ΕΟΚ, ἀλλὰ καὶ τὸ Παρίσι καὶ νὰ ἀναγγεῖλει τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Γάλλου προέδρου στὴν

84. Μνημόνιο συνομιλίας Rusk-Ἀβέρωφ, 14 Δεκεμβρίου 1962, FRUS 1961-1963, σσ. 659-660.

85. Robert Kleiman, *Atlantic Crisis. American diplomacy confronts a resurgent Europe*. Norton, New York 1964.

86. Rusk πρὸς Ἀμερικανικὴ πρεσβεία Γερμανίας, 23 Ἰανουαρίου καὶ 1 Φεβρουαρίου 1963, σσ. 148-151 καὶ 166-167 καὶ πρακτικὸ συζήτησης Rusk-Carstens, 5 Φεβρουαρίου 1963, σσ. 182-187, FRUS 1961-1963, XII.



Ἑλλάδα. Ὅπως μετέδιδε ἡ Ἀμερικανικὴ πρεσβεία τῆς Ἀθήνας στὴ Washington, οἱ Ἕλληνες δὲ γνώριζαν τὴ σημασία ποὺ ἀπέδιδε ὁ Γάλλος πρόεδρος στὴν ἐπίσκεψη καὶ δὲν εἶχαν ὑπόψη τους προτάσεις ποὺ ἐνδεχομένως θὰ κόμιζε. Ἀνησυχοῦσαν ἔντονα ὁμως γιὰ τὴν περίπτωση νὰ βρεθοῦν στὸ μέσο τῆς διαμάχης τῆς Γαλλίας μὲ τοὺς συμμάχους της. Ταυτόχρονα, ὁ ὑπουργὸς Συντονισμοῦ Παναγῆς Παπαληγούρας σημείωνε ὅτι οἱ Γάλλοι δὲν εἶχαν κάνει κάποια συγκεκριμένη προσφορὰ γιὰ βοήθεια<sup>87</sup>, ἐνδειξὴ ἀσφαλῶς τῶν ὁρίων ποὺ εἶχε ἡ ἐλληνογαλλικὴ συνεργασία. Πράγματι, ἡ γαλλικὴ συνεισφορὰ γιὰ τὸ 1963 παρέμενε ἀδιευκρίνιστη. Ὅπως παρατηροῦσε ὁ γενικὸς γραμματέας τοῦ NATO, ἡ γαλλικὴ ἐπιφυλακτικότητα ἀντανακλοῦσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνεπάρκεια μέσων, τὴν ἀντίληψη τῶν διαμορφωτῶν τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς ὅτι ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Τουρκία ἀποτελοῦσαν χῶρο εὐθύνης τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν. Ὁ Stikker, ἔμπειρος διαπραγματευτὴς στὸ συμμαχικὸ κύκλωμα, πιθανολογοῦσε ὅτι ἡ Γαλλία θὰ συμμετεῖχε στὴν χρηματοδότηση τῆς Ἑλλάδας σὲ περίπτωση συμμετοχῆς τῆς Βρετανίας, γιὰ προφανεῖς λόγους διατήρησης ἰσορροπιῶν<sup>88</sup>.

Ἡ βασικὴ ἐπιδίωξη τοῦ Καραμανλῆ δὲν ἦταν ὁμως οἰκονομικὴ ἀλλὰ εὐρύτερα στρατηγικὴ, καὶ ἀπέβλεπε στὴ συμπλήρωση τῶν ἐγγυήσεων ἀσφαλείας τῆς Ἑλλάδας ἐναντι τοῦ βασικοῦ προβλήματος, ποὺ κατὰ τὴν ἀντίληψή του συνιστοῦσε ἡ Βουλγαρία. Ἡ ἐπιδίωξη αὐτὴ δὲν ἔφθανε πάντως στὴν ἐπιλογὴ τῆς Γαλλίας ὡς βασικοῦ ἐταίρου καὶ συμμάχου, ἀφοῦ ἦταν φανερό ὅτι τὸ Παρίσι δὲν εἶχε τὰ μέσα καὶ τὴ θέληση γιὰ νὰ ὑποκαταστήσει στὸ ρόλο αὐτὸν τὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες.

Ἐτσι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀν καὶ πραγματοποιοῦσε ἀνοιγμα πρὸς τὶς γαλλικὲς θέσεις, διατηροῦσε ἐμφανῶς ἰσορροπία στὴ συνολικὴ τῆς ἀποψη γιὰ τὶς ἐξελίξεις, κάτι ποὺ γινόταν φανερό στὶς συνομιλίες τῆς Χάγης καὶ τοῦ Παρισιοῦ. Στὴν ὁλλανδικὴ πρωτεύουσα ὁ Ἕλληνας πρωθυπουργὸς τάχθηκε ὑπὲρ τῆς πολυμεροῦς πυρηνικῆς δυνάμεως τοῦ NATO ποὺ ὑποστήριζαν οἱ Ἀμερικανοὶ ὡς ἀντίδοτο στὴν προσπάθεια ἀνάπτυξης ἐθνικῆς δυνάμεως ἀπὸ τὴ Γαλλία καὶ ἐνδεχομένως ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Γερμανία, ταυτόχρονα ὁμως ὑποστήριζε καὶ τὸ δικαίωμα ἀνάπτυξης ἀνεξάρτητων ἐθνικῶν δυνάμεων. Παράλληλα, τασσόταν ὑπὲρ μιᾶς εἰδικῆς σχέσης σύνδεσης τῆς Βρετανίας μὲ τὴν ΕΟΚ, γιὰ νὰ προστατευθοῦν τὰ βρετανικὰ συμφέροντα καὶ ταυτόχρονα νὰ μὴ χαλαρώσει καὶ ἡ συνοχὴ τῆς Κοινότητος μὲ τὴν ἐπέκτασή της σὲ “πολὺ

87. Benett πρὸς Department of State, 24 Φεβρουαρίου 1963, NSF/ Country File: Greece General, Box 100.

88. Πρακτικὸ συζήτησης Stikker/Finletter, 16 Ὀκτωβρίου 1963, FRUS 1961-1963, XVI, σ. 683.



εuryτέρα της Εύρώπης πλαίσια” λόγω της σχέσης της Βρετανίας με την Κοινοπολιτεία. Η στάση αυτή δεν ικανοποιούσε την Ολλανδική Κυβέρνηση που επιζητούσε σαφή υποστήριξη έναντι της γαλλικής πολιτικής<sup>89</sup>.

Οί συνομιλίες στο Παρίσι επρόκειτο να προσδώσουν ακριβέστερο περιεχόμενο στην έλληνογαλλική συνεργασία. Ο Γάλλος πρόεδρος προχώρησε αρχικά στην εξήγηση της πολιτικής του και των παραδοχών της. Θεωρούσε ότι η πολυμερής πυρηνική δύναμη θα παγίωνε την υπάρχουσα κατάσταση της απόλυτης αμερικανικής κυριαρχίας στον πυρηνικό τομέα. Αμφέβαλλε για τη θέληση των Ηνωμένων Πολιτειών να εμπλακούν σε τοπική σύγκρουση στην Εύρωπη, θέση που αναμφίβολα συμμεριζόταν ο Καραμανλής. Ήταν συνεπώς αναγκαίο για την Εύρωπη να διαθέτει ανεξάρτητη πυρηνική δύναμη και η υπό συγκρότηση γαλλική αποτελούσε πρόσθετη εξασφάλιση για την Εύρωπη. Σε ερώτηση του Καραμανλή, ο Γάλλος πρόεδρος διαβεβαίωνε ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να υπολογίζει πρωτίστως στη γαλλική πυρηνική έγγυηση πέραν της αμερικανικής και της ενδεχόμενης πολυμερούς, δεσμευόμενος έτσι για την πρόσθετη έγγυηση που επιζητούσε ο Καραμανλής. Βέβαια η δέσμευση αυτή ήταν σχετική. Το γαλλικό δόγμα πυρηνικής αποτροπής επρόκειτο να προσανατολισθεί αποκλειστικά στην ασφάλεια του γαλλικού εδάφους. Οποιαδήποτε πυρηνική εμπλοκή της Γαλλίας στο πλαίσιο εχθροπραξιών εκτός του γαλλικού εδάφους συναρτάτο αποκλειστικά από την επίπτωσή της στη μητροπολιτική ασφάλεια<sup>90</sup>. Συνεπώς η δέσμευση του Γάλλου προέδρου μπορεί να ερμηνευθεί και ως προσπάθεια εξασφάλισης αποδοχής της πολιτικής του από συμμάχους του NATO, οί όποιοι εξακολουθούσαν να ενδιαφέρονται για τη διατήρηση της συνοχής της συμμαχίας και ανησυχούσαν από τις στενά εθνικές στρατηγικές επιλογές της γαλλικής ηγεσίας. Στο πλαίσιο αυτό, η επικάλυψη της γαλλικής στρατηγικής με ευρωπαϊκό περίβλημα διευκόλυνε την αποδοχή της πολιτικής του Γάλλου προέδρου. Για το θέμα του αποκλεισμού της Βρετανίας από την ΕΟΚ, ο De Gaulle διευκρίνιζε ότι είχε δεχθεί να προχωρήσει σε διαπραγματεύσεις ιδιαίτερα δύσκολες, μόνο αφού ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Macmillan είχε αφήσει να εννοηθεί ότι ενδιαφερόταν για τη συμμετοχή στη διαδικασία ένωσης της Εύρώπης με πολιτικό και στρατιωτικό χαρακτήρα. Η συμφωνία ΗΠΑ- Βρετανίας στο Nassau είχε δείξει ότι η Βρετανία προτιμούσε την Αμερική από την Εύρωπη. Η Εύρωπη έπρεπε όμως να μείνει ευρωπαϊκή

89. Έλληνική πρεσβεία Χάγης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 5 Μαρτίου 1963, ΑΚ, τόμ. 5, σσ. 571- 572.

90. Βλ. Παναγιώτης Ήφαιστος, *Διπλωματία και Στρατηγική των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Ποιότητα, Αθήνα 1999, κεφάλαιο 3.



καὶ νὰ ἔχει συνοχή. Ἡ Βρετανία, συνεπῶς, ἔπρεπε νὰ καθορίσει τὴ θέση της<sup>91</sup>.

Στὶς ἑλληνογαλλικὲς συνομιλίες τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Μάιο τοῦ 1963, ὁ Γάλλος πρόεδρος συμπλήρωνε ὅτι ἡ γαλλικὴ πυρηνικὴ δύναμη ἐξυπηρετοῦσε καὶ ἕναν ἀκόμα στόχο: μὲ τὴ χρήση της σὲ περίπτωση τοπικῆς σύρραξης στὴν Εὐρώπη, ὅπου οἱ Ἀμερικανοὶ θὰ ἦταν ἀπρόθυμοι νὰ ἐπέμβουν, θὰ προκαλεῖτο ἡ ἐμπλοκὴ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἀφοῦ οἱ Σοβιετικοὶ θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ τοὺς ἐπιτρέψουν νὰ παραμείνουν ἐκτὸς μιᾶς πυρηνικῆς σύρραξης ἀνέπαφες<sup>92</sup>.

Στὸ θέμα τῆς βοήθειας πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Γάλλος πρόεδρος ἀναγνώριζε ὅτι ἡ Γαλλία ἔπρεπε νὰ βοηθήσει, ἀλλὰ δὲν ὑποσχόταν μεγάλη βοήθεια ὑπενθυμίζοντας τὶς περιορισμένες γαλλικὲς δυνατότητες. Καθὼς ὁ Καραμανλῆς δὲν ἔδινε ἔμφαση στὸ σημεῖο αὐτό, προκύπτει ὅτι ἔμμεσα ἀναγνώριζε τὴ γαλλικὴ ἀδυναμία, κατανοοῦσε ὅτι ἡ ἀμερικανικὴ ἰσχὺς δὲν ἦταν συγκρίσιμη μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ, καὶ ἀπέβλεπε, ὅπως προαναφέρθηκε, σὲ συμπλήρωση μόνο τοῦ πολιτικοῦ πλαισίου ἀσφαλείας τῆς Ἑλλάδας<sup>93</sup>.

Ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ προσπαθοῦσε ταυτόχρονα καὶ νὰ καθησυχάσει τοὺς Ἀμερικανούς ὡς πρὸς τὴν προτεραιότητα ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀποδίδει στὶς ἑλληνοαμερικανικὲς σχέσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀξιοποιήσει πρὸς τὸ συμφέρον ἀσφαλείας τῆς τὶς διεργασίες στὸ πλαίσιο τῆς Ἀτλαντικῆς Συμμαχίας γιὰ τὴν πολυμερῆ δύναμη. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ συμπεριελάμβανε: ἐνημέρωση τῶν Ἀμερικανῶν γιὰ τὶς συνομιλίες στὸ Παρίσι, τουλάχιστο σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε τὴ γενικὴ κρίση στὸ ΝΑΤΟ καὶ ὄχι τὴ διαβεβαίωση πυρηνικῆς ἐγγύησης τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴ Γαλλία<sup>94</sup>, καὶ τὴν πρόταση τοῦ Καραμανλῆ πρὸς τὸν ἀπεσταλμένο τοῦ Ἀμερικανοῦ προέδρου γιὰ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς πυρηνικῆς κάλυψης τῶν Εὐρωπαίων συμμάχων ἀπὸ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἐν ὧσει τῆς συγκρότησης τῆς πολυμεροῦς δύναμης τοῦ ΝΑΤΟ<sup>95</sup>.

Ἡ πρόταση Καραμανλῆ ἀντανακλοῦσε ἀσφαλῶς τὶς ἀμφιβολίες ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν γιὰ τὸ βαθμὸ δέσμευσης τῶν Ἀμερικανῶν στὴν ἀκεραιότητα τῶν μελῶν τῆς συμμαχίας. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτή, ἡ ἀμερικανικὴ στάση στὴν κρίση τῆς Κούβας, ἂν καὶ εἶχε ἱκανοποιήσει τὴν Ἀθήνα ὡς ἐπίδειξη ἀποφασιστικότητας, δὲν εἶχε διαλύσει ἐντελῶς τὶς ἀμφιβολίες, τὶς ὁποῖες συμμαρίζονταν καὶ ἄλλες συμμαχικὲς κυβερνήσεις. Ἀντίθετα εἶχε

91. Μνημόνιο Καραμανλῆ, ΑΚ, τόμ. 5, σσ. 578-581.

92. Πρακτικὸ ἑλληνογαλλικῶν συνομιλιῶν, 16-19 Μαΐου 1963, ὁ.π., σσ. 635-637.

93. Μνημόνιο Καραμανλῆ καὶ Πρακτικὸ ἑλληνογαλλικῶν συνομιλιῶν, ὁ.π.

94. Labouisse πρὸς Department of State, 12 Μαρτίου 1963, NSF/ Country File: Greece General, Box 100.

95. Πρακτικὸ συνομιλίας Καραμανλῆ-Merchant, 22 Ἀπριλίου 1963, ΑΚ, τόμ. 5, σσ. 614-615.





έντεινει την φοβία, ιδίως της Τουρκικής Κυβέρνησης, καθώς οι Άμερικανοί στις αρχές του 1963 απέσυραν τους πυρηνικούς πυραύλους μέσου βεληνεκούς Jupiter από το τουρκικό έδαφος, εφαρμόζοντας την άτυπη συμφωνία τους με τη Μόσχα ως αντάλλαγμα της απόσυρσης των Σοβιετικών πυραύλων από την Κούβα. Οι πύραυλοι, αν και μειωμένης στρατιωτικής χρησιμότητας αποτελούσαν για την Άγκυρα σύμβολο της αμερικανικής έγγγγησης έναντι σοβιετικής εισβολής<sup>96</sup>.

Από τα διαθέσιμα έγγραφα δεν προκύπτει ότι οι Άμερικανοί αξιολόγησαν, πέραν ένδεχομένως κάποιου εκνευρισμού, ως αρνητική για τις έλληνοαμερικανικές σχέσεις την έλληνογαλλική προσέγγιση. Ο Άμερικανός πρεσβευτής παρατηρούσε ότι ο Γάλλος πρόεδρος είχε αποφύγει να αναφερθεί σε κάποιο ιδιαίτερο έλληνογαλλικό δεσμό εκτός του πλαισίου της Άτλαντικής Συμμαχίας. Παράλληλα, δεν είχε υπάρξει κάτι συγκεκριμένο στον οικονομικό τομέα. Οι Έλληνες επίσημοι ήταν ικανοποιημένοι από την εξέλιξη αυτή και ο πρεσβευτής ήταν βέβαιος ότι, αν ετίθετο θέμα επιλογής, οι Έλληνες αναμφισβήτητα θα επέλεγαν τις Ήνωμένες Πολιτείες<sup>97</sup>.

Στό μεταξύ, η συνήθης διαπραγματευση μεταξύ Ήνωμένων Πολιτειών και Ελλάδας για το ύψος της βοήθειας κατά το οικονομικό έτος 1964 είχε εξελιχθεί γρήγορα σε διαμάχη τόσο μεταξύ του Άμερικανού πρεσβευτή στην Αθήνα και των αμερικανικών υπηρεσιών, όσο και μεταξύ των δύο κυβερνήσεων, με την Ελληνική να απειλεί και πάλι με αποχώρηση από το copartium και τους Άμερικανούς να επισημαίνουν άλλη μία φορά ότι κάτι τέτοιο δεν θα βελτίωνε τις πιθανότητες εξασφάλισης κεφαλαίων ούτε στη Δυτική Εύρωπη ούτε στις Ήνωμένες Πολιτείες<sup>98</sup>.

Στά πρόσθετα επιχειρήματα της ελληνικής πλευράς, που υιοθετούσε και ο Labouisse, ότι η πτώση της γεωργικής παραγωγής άσκούσε πίεση στο έμπορικό ισοζύγιο και ότι η εκτίμηση για τα συναλλαγματικά αποθέματα προέβλεπε πτώση τους ως το 1966<sup>99</sup>, σε συνδυασμό με την πάγια αναφορά στα προβλήματα άμυνας και επενδύσεων, ή υπηρεσία για τη Διεθνή Ανάπτυξη

96. Bruce Kuniholm, "Turkey's Jupiter Missiles and the U. S.- Turkish relationship" σε D. Brinkley/ R. Griffiths (έπιμ.), *δ.π.*, σσ. 116-128.

97. Labouisse προς Department of State, 20 Μαΐου 1963, NSF/ Country File: Greece General, Box 100. Για το θέμα του φημολογούμενου γαλλικού δανείου προς την Ελλάδα, το οποίο σε περίπτωση χορήγησής του θα σήμαινε εκδήλωση πιο συγκεκριμένου γαλλικού ενδιαφέροντος για την Ελλάδα, ο Γάλλος ύπουργός Έξωτερικών είχε διευκρινίσει ότι η Γαλλική Κυβέρνηση δε θα το έθετε στην Αθήνα, γιατί θεωρούσε την ανάκίνησή του "άκαιρη". Bohlen (American Embassy Paris) προς Department of State, 16 Μαΐου 1963, στο ίδιο.

98. Department of State/ AID προς American Embassy Athens, 5 Μαΐου 1963, *δ.π.*

99. Facts in the Greek Situation, 11 Απριλίου 1963, *δ.π.*



ἀπαντοῦσε ὅτι εἴτε ἦταν συγκυριακῆς φύσεως προβλήματα εἴτε συνδέονταν μὲ αὐξημένες εἰσαγωγές κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ ἀπαραίτητου σὲ μιὰ διαδικασία οἰκονομικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ<sup>100</sup>.

Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν κατάσταση αὐτὴ οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας, ἀποφάσισαν νὰ γίνεи δεκτὸς ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν πρόεδρο Kennedy ὁ ὑπουργὸς Συντονισμοῦ Παναγῆς Παπαληγούρας, κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Washington, ὥστε νὰ μποροῦσε νὰ πληροφορηθεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση μὲ τὸν ἐπισημότερο δυνατὸ τρόπο τὴν προτεραιότητα ποὺ ἀπέδιδε ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση στὴν ἀνάπτυξη σὲ σχέση μὲ τὴν ἄμυνα<sup>101</sup>.

Στὴ συνάντησή του μὲ τὸν Ἑλληνα ὑπουργὸ στίς 3 Ἰουνίου, ὁ Ἀμερικανὸς πρόεδρος ἔδωσε ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν ἀνάγκη νὰ μὴ φθάσουν οἱ ἀμυντικὲς δαπάνες σὲ ὕψος ποὺ θὰ ὑπονόμευαν τὴν ἀνάπτυξη. Ἐκτιμοῦσε ὅτι ἡ Ἑλλάδα κινδύνευε ἀπὸ τὸν κομμουνισμὸ στὸ ἐσωτερικὸ καὶ ὄχι ἀπὸ διεθνή ἀποψη, καθὼς δὲν πίστευε ὅτι ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση θὰ ἐπέτρεπε στὴ Βουλγαρία τὴν ἀνάληψη ἐπιθετικῆς ἐνέργειας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ σημείωνε δηκτικὰ ὅτι, ἂν καὶ ὁ στρατηγὸς De Gaulle δὲν θεωροῦσε ἀξιόπιστη τὴν ἀμερικανικὴ ἐγγύηση τῶν συνόρων τῶν κρατῶν-μελῶν τοῦ ΝΑΤΟ, αὐτὸ δὲν ἦταν γνωστὸ στὴ Μόσχα, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ τελευταία νὰ ἀποφεύγει τὴν ἀνάμιξή της σὲ ἐνέργειες ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ τὴν ἐμπλέξουν σὲ γενικὴ ἀναμέτρηση μὲ τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες.<sup>102</sup>

Στὴ συνάντησή του μὲ τὸν Ἀμερικανὸ ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν, ὁ Παπαληγούρας πληροφορήθηκε ὅτι ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση δὲν ὑποστήριζε δραστηκὴ περικοπὴ τῶν ἀμυντικῶν της δαπανῶν, κάτι ποὺ θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ πρόσκληση εἰσβολῆς. Ὁ Ἑλληνας πρωθυπουργὸς ἔπρεπε ὁμῶς, κατὰ τὸ Rusk, νὰ ἐπανακτῇ τὴν ἐμπιστοσύνη του στὴ σχέση μὲ τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες καὶ νὰ κατανοήσῃ ὅτι τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε δὲν ἦταν μοναδικὰ, ἀλλὰ ἀπασχολοῦσαν πολλοὺς δυτικοὺς ἡγέτες καὶ ἀφοροῦσαν τὴ διαχείριση τῶν προσδοκιῶν ποὺ προέκυπταν ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη<sup>103</sup>.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον εἶχε ὁμῶς καὶ ἡ συνάντηση τοῦ Παπαληγούρα μὲ τὰ στελέχη τοῦ Συμβουλίου Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας Carl Kaysen καὶ Robert

100. Saunders πρὸς Mac George Bundy, 12 Ἀπριλίου 1963, ὁ.π.

101. Komer πρὸς Mac George Bundy, 10 Μαΐου 1963, ὁ.π.

102. Πρακτικὸ συζήτησης Kennedy- Παπαληγούρα, 3 Ἰουνίου 1963, ὁ.π. FRUS 1961-1963, XVI, σ. 669.

103. Πρακτικὸ συζήτησης Rusk-Παπαληγούρα, 6 Ἰουνίου 1963, NSF/ Country File: Greece General, Box 100.



Κομερ, καθώς έγινε σαφές από αυτήν ότι οι Άμερικανοί δὲ σκόπευαν νὰ ἐπιτρέψουν ἄλλη αὐξηση τῶν ἐλληνικῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν θέτοντας πλεον συγκεκριμένο ὄριο. Οἱ Άμερικανοί ἐπανελάβαν μὲ ἔμφαση τὴν προεδρική δήλωση γιὰ τὴν προτεραιότητα ποὺ εἶχε ἡ ἀνάπτυξη. Ὁ Παπαληγούρας ἦταν κατ' ἀρχὴν σύμφωνος, ζήτησε ὅμως βοήθεια 20 ἑκατ. δολλαρίων γιὰ τὸν ἀμυντικὸ προϋπολογισμό καὶ 10 ἑκατ. δολλάρια σὲ δραχμές, ὥστε νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ δυτικογερμανικὴ βοήθεια 9 ἑκατ. ποὺ θὰ δινόταν ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ἐξασφάλισης βοήθειας καὶ ἀπὸ ἄλλες χῶρες. Οἱ Άμερικανοί ἀντέτειναν ὅτι 175 ἑκατ. δολλάρια ἀποτελοῦσαν ἱκανοποιητικὸ ποσὸ γιὰ τὸν ἐλληνικὸ ἀμυντικὸ προϋπολογισμό, κάτι ποὺ ἀπέκλειε ὁ Παπαληγούρας, ἐπισημαίνοντας ὅτι αὐτὸ ἦταν πολιτικὰ ἀδύνατο, καθὼς οἱ δαπάνες τοῦ 1963 εἶχαν ἀνέλθει σὲ 185 ἑκατ. δολλάρια. Τελικά, οἱ Άμερικανοί πρότειναν νὰ χρησιμοποιηθεῖ ποσὸ 10 ἑκατ. ἀπὸ τὶς πιστώσεις τῶν γεωργικῶν πλεονασμάτων γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἀναπτυξιακοῦ προγράμματος, ὥστε νὰ διαθέσουν οἱ Ἕλληνες τὸ ἰσοδύναμο στὸν ἀμυντικὸ προϋπολογισμό. Αὐτὸ θὰ μποροῦσε ὅμως νὰ γίνει στὴν περίπτωση ποὺ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση συμφωνοῦσε νὰ θέσει ὄριο 185 ἑκατ. δολλαρίων στὶς ἐτήσιες ἀμυντικὲς δαπάνες της. Ὁ Παπαληγούρας σημείωσε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση δὲν εἶχε ὑπόψη τῆς αὐτὴ τὴν ἀμερικανικὴ θέση καὶ ὅτι ἀντίθετα, στὸ πλαίσιο τοῦ ΝΑΤΟ, οἱ Άμερικανοί ἀντιπροσώποι πιέσαν γιὰ τὴ συμμόρφωση τῆς Ἑλλάδας μὲ τὶς συμμαχικὲς προδιαγραφές, στάση ποὺ πιέζε τὶς ἀμυντικὲς δαπάνες πρὸς τὰ πάνω<sup>104</sup>.

Ἡ παρατήρηση τοῦ Παπαληγούρα γιὰ τὶς ἀντιφάσεις στὴν ἐκτέλεση τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς, ἀντιφάσεις ποὺ ἀντανακλοῦσαν τὶς διαφορετικὲς προσεγγίσεις τοῦ προβλήματος ἀπὸ τὶς διάφορες ἀμερικανικὲς ὑπηρεσίες, ἔπειθαν τὸ Λευκὸ Οἶκο ὅτι ἦταν ἀναγκαῖα ἡ επίσημη ἀνακοίνωση τῆς πολιτικῆς του σὲ σχέση μὲ τὴν ἀνάγκη σταθεροποίησης τῶν ἐλληνικῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν. Ἡ πρόθεση αὐτὴ προκάλεσε τὴν ἀντίδραση τοῦ μόνιμου ἀντιπροσώπου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν στὸ ΝΑΤΟ καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς πρεσβείας στὴν Ἀθήνα. Καὶ οἱ δύο ἐπικαλέστηκαν τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ γνωστοποίηση ἀνώτατου ὁρίου στὶς ἐλληνικὲς ἀμυντικὲς δαπάνες θὰ ὑπονόμευε τὶς προσπάθειες ἐξασφάλισης βοήθειας ἀπὸ τοὺς Δυτικοευρωπαίους. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ πρεσβεῖα σημείωνε ὅτι, μὴ τέτοια δήλωση, θὰ ἐμπλεκόταν μὲ τὴν πολιτικὴ διαμάχη στὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία εἶχε μπεῖ σὲ νέα φάση μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Καραμανλῆ στὶς 11 Ἰουνίου, λόγω τῆς διαφωνίας του μὲ τὸ στέμμα<sup>105</sup>.

104. Πρακτικὸ συζήτησης Kysen/Komer-Παπαληγούρας, 5 Ἰουνίου 1963, ὁ.π.

105. Finletter πρὸς Department of State, 17 Ἰουλίου 1963, Labouisse πρὸς Department of State, 18 Ἰουλίου 1963, ὁ.π.



Ἡ ἀντίδραση αὐτὴ δὲν μποροῦσε πάντως νὰ ἀνακόψει τὴν ἐφαρμογὴ τῆς νέας ἀμερικανικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἔλαβε τὴ μορφή μνημονίου ὑπογεγραμμένου ἀπὸ τὸν πρόεδρο Kennedy στὶς 8 Αὐγούστου. Στὸ μνημόνιο καθοριζόταν κατώτατο ὄριο τῶν ἐλληνικῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν τὰ 175 καὶ ἀνώτατο τὰ 185 ἑκατ. δολλάρια, λόγω τῶν περιορισμένων πόρων ποὺ μποροῦσε νὰ διαθέσει ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη. Ὅποιαδήποτε αὐξηση τῶν ἀμυντικῶν δαπανῶν μετὰ τὸ 1963 ἔπρεπε νὰ περιοριστεῖ στὴν κάλυψη αὐξανόμενου κόστους συντήρησης τῆς ὑπάρχουσας ὑποδομῆς. Ἡ ἐλληνικὴ συμμετοχὴ δὲν ἔπρεπε νὰ ξεπεράσει τὰ 161,4 ἑκατ. δολλάρια καὶ ἡ αὐξήσῃ της ἦταν ἐπιτρεπτὴ μόνο σὲ ἀναλογία τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀκαθάριστου ἐγχώριου προϊόντος, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐξασφάλιση ἐνίσχυσης ἀπὸ ἄλλες χῶρες καὶ πάντα μὲ στόχο τὴ διατήρηση τῆς ὑπάρχουσας ὑποδομῆς. Ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση δεσμευόταν νὰ διαθέσει 8 ἑκατ. σὲ καταναλωτικὰ εἶδη καὶ 5 ἑκατ. σὲ γεωργικὰ πλεονάσματα γιὰ τὸ 1964, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ ἐξασφαλιζόταν βοήθεια καὶ ἀπὸ ἄλλες χῶρες. Σὲ ἀντίθετη περίπτωσι, θὰ χορηγοῦσε τὰ ποσὰ αὐτὰ ὡς δάνεια γιὰ χρηματοδότηση ἀναπτυξιακῶν ἔργων. Παράλληλα, σὲ πρώτη φάση θὰ χορηγοῦσε ἀναπτυξιακὰ δάνεια μὲ ἐπιτόκιο 2% καὶ περίοδο ωρίμανσης 20 χρόνια καὶ στὴ συνέχεια μὲ ἐπιτόκιο 3,5% καὶ κυμαινόμενη ωρίμανση. Τέλος, γιὰ τὰ γεωργικὰ πλεονάσματα σημειωνόταν ὅτι στὸ μέλλον ἡ χορήγησή τους θὰ ἐξαρτοῦτο ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τῆς Ἑλλάδας νὰ εἰσαγάγει τὶς ἀναγκαῖες ποσότητες τροφίμων καὶ τὴ δυνατότητά της νὰ διαφοροποιήσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνει τὴν παραγωγή της<sup>106</sup>.

Ἡ νέα ἀμερικανικὴ πολιτικὴ ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ γνωστὴ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1963 στὴ νέα Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ὑπὸ τὸ Γεώργιο Παπανδρέου, μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς Ἑνωσης Κέντρου στὶς ἐκλογές τῆς 3ης Νοεμβρίου. Τὴν φορὰ αὐτὴ ἡ ἔμφασις δὲ δινόταν στὴν ἀποτροπὴ τῆς αὐξήσεως τῶν δαπανῶν, ἀλλὰ στὴ διατήρηση τοῦ κατώτατου ὁρίου τους, καθὼς ἀπευθυνόταν σὲ μιὰ πολιτικὴ ἡγεσία ποὺ εἶχε ἐκλεγεί, δίνοντας προτεραιότητα στὴ μείωση τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν, γιὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ πόρους γιὰ ἀνάπτυξη καὶ κοινωνικὲς ὑπηρεσίες<sup>107</sup>.

Οἱ προϋποθέσεις ὅμως συζήτησης τοῦ προβλήματος ἐπρόκειτο πολὺ σύντομα νὰ μεταβληθοῦν, καθὼς ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1963 ἡ Ἀθήνα θὰ ἀντιμετώπιζε μιὰ νέα κρίση τοῦ Κυπριακοῦ, ἡ ὁποία προκαλοῦσε ἀπαίτηση γιὰ νέα αὐξηση στὶς ἀμυντικὲς δαπάνες καὶ μετέβαλε τὴν ἀντίληψη τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς ἡγεσίας γιὰ τὴν προέλευση τῆς ἀπειλῆς κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῆς Ἑλλάδας, μετατοπίζοντάς τιν ἀπὸ τὸ βορρᾶ στὴν ἀνατολὴ καὶ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλο στὸν φίλιο συνασπισμό.

106. AID/ Aide-Memoire for Greece, 8 Αὐγούστου 1963, δ. π.

107. Labouisse πρὸς Department of State, 13 καὶ 14 Νοεμβρίου 1963, δ. π.





# ABSTRACT

Sotiris Rizas, *Greece, United States and Europe. American aid and the new international context 1961-1963*

The cut of american grant economic aid to Greece and the shift of american strategic doctrine to conventional deterrence in 1961-1963 led to a rising tension between Athens and Washington.

Although grant aid was substantially reduced from 1954 onwards, it had functioned however as a clear manifestation of Washington's interest in Greek security and integrity in the context of the Cold War. But the Kennedy administration was not willing to finance a military establishment thought to be a sufficient instrument for NATO purposes in the East-West equilibrium, and a heavy burden for Greek development project, the expansion of which was the prerequisite for internal political stability.

Furthermore, the abandonment of the "massive nuclear retaliation" doctrine made US NATO allies suspicious that in case of a local war US might not effectively intervene, creating thus possibilities for territorial readjustments at their expense.

The need for capital, coupled with the quest of direct military support in case of invasion by a Warsaw Pact member-country, a dominant concern in greek strategic thinking, led Athens to approach Paris in an effort to supplement its security arrangements in the frame of the Western alliance and secure a place in the european intergration process. As it is evident from the available archival material this policy did not sought to undermine the alliance with the US, which remained the cornerstone of the greek policy of alliances.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

